

Thematisch ambtsbericht over militaire dienst en mobilisatie in Armenië

Datum Januari 2023

Colofon

Plaats	Den Haag
Opgesteld door	Afdeling Ambtsberichten (AB)

Inhoudsopgave

	Colofon	2
	Inhoudsopgave.....	3
	Inleiding	5
1	De militaire reserve	6
1.1	Samenstelling van de militaire reserve	6
1.2	Groepen en categorieën binnen de militaire reserve	9
1.3	Training van reservisten.....	10
1.4	Medische keuring van reservisten	13
2	De mobilisatie van 2020	14
2.1	De Armeense krijgsmacht	14
2.2	Het mobilisatieproces	14
2.3	Medische keuring tijdens de mobilisatie.....	17
2.4	Het demobilisatieproces	17
2.5	Het militaire boekje.....	18
3	Plaatsing in Nagorno-Karabach	20
3.1	Het Trilateraal Akkoord	20
3.2	Het plaatsingsproces	20
4	Gewetensbezwaren	22
4.1	De Wet op de alternatieve dienstplicht	22
4.2	Reservisten en gewetensbezwaren	23
5	Strafvervolgging.....	24
5.1	Desertie ten tijde van een militair conflict	24
5.2	Verlaten van een militaire post ten tijde van een militair conflict	26
5.3	Dienstplichtontduiking en het niet gehoor geven aan mobilisatie	26
5.4	Discriminatoire bestraffing	30
6	De aanvallen op 13 en 14 september 2022.....	31
6.1	Omgekomen burgers en militairen	31
6.2	Betrokkenheid van dienstplichtigen en reservisten	32
7	Bijlagen	33
7.1	Lijst van gebruikte afkortingen.....	33
7.2	Rapporten en publicaties	33
7.3	Websites	34
7.4	Nieuwsbronnen.....	35
7.5	Wetgeving	35

Inleiding

Dit ambtsbericht is opgesteld aan de hand van de vragen en aandachtspunten in de *Terms of Reference* (ToR) van het ministerie van Justitie en Veiligheid. De ToR voor dit ambtsbericht is vastgesteld op 28 september 2022. Deze ToR is tezamen met het ambtsbericht gepubliceerd op de website van de rijksoverheid.

In dit thematisch ambtsbericht wordt ingegaan op militaire dienst en mobilisatie in Armenië, voor zover dit van belang is voor de beoordeling van asielaanvragen van personen die afkomstig zijn uit dit land en voor de besluitvorming over terugkeer van afgewezen Armeense asielzoekers. De verslagperiode beslaat de periode van september 2020 tot en met december 2022. Dit ambtsbericht betreft een feitelijke, neutrale en objectieve weergave van de bevindingen. Het is geen beleidsstuk en geeft niet de visie van de regering of het beleid jegens een land of regio weer. Het bevat geen conclusies ten aanzien van het vreemdelingenbeleid.

Dit ambtsbericht is opgesteld aan de hand van openbare en vertrouwelijke bronnen waarbij gebruik is gemaakt van zorgvuldig geselecteerde, geanalyseerde en gecontroleerde informatie. Bij de opstelling is onder meer gebruik gemaakt van informatie van niet-gouvernementele organisaties (ngo's), vakliteratuur, berichtgeving in de media en relevante overheidsinstanties. De passages in dit ambtsbericht berusten op meerdere bronnen, tenzij anders vermeld of in het geval van algemeen onbetwiste feiten. De geraadpleegde openbare bronnen zijn opgenomen in hoofdstuk zeven.

Een deel van de gebruikte informatie is ingewonnen tijdens een onderzoeksmissie naar Jerevan. Deze vond plaats van 31 oktober 2022 tot en met 4 november 2022. In dit ambtsbericht is gebruik gemaakt van informatie van tijdens deze missie gehouden interviews met relevante en deskundige bronnen ter plaatse. Daarnaast is gebruik gemaakt van informatie die onder andere verkregen is via de diplomatieke vertegenwoordiging van Nederland in Armenië en gesprekken en correspondentie buiten de dienstreis om. De op deze basis ingewonnen informatie is voornamelijk gebruikt ter ondersteuning van en aanvulling op passages die zijn gebaseerd op openbare informatie. De vertrouwelijke bronnen zijn in het voetnotenapparaat aangemerkt als 'vertrouwelijke bron' en voorzien van een datum.

Hoofdstuk 1 behandelt de militaire reserve. Hoofdstuk 2 gaat in op de mobilisatie tijdens de 44-Daagse Oorlog van 2020. Hoofdstuk 3 gaat in op de plaatsing van dienstplichtigen in Nagorno-Karabach. Hoofdstuk 4 behandelt personen die zich beroepen op gewetensbezwaren. Hoofdstuk 5 gaat over strafrechtelijke vervolging van dienstweigeraars en deserteurs. Het ambtsbericht sluit af met een hoofdstuk over de aanvallen op 13 en 14 september 2022.

1 De militaire reserve

De Armeense krijgsmacht kan zowel in vreedstijd als oorlogstijd putten uit de militaire reserve. Precieze cijfers over de omvang van de militaire reserve zijn niet openbaar. Bovendien wisselen de aantallen voortdurend, onder meer omdat nieuwe lichteningen dienstplichtigen afzwaaien.¹ Volgens het handboek *The Military Balance 2021* van de Britse denktank *International Institute for Strategic Studies* (IISS) bestaat de groep reservisten² die korter dan vijftien jaar geleden de militaire dienstplicht vervulde naar schatting uit 210.000 personen.³

1.1 Samenstelling van de militaire reserve

In de Grondwet is vastgelegd dat iedere burger verplicht is om deel te nemen aan de verdediging van de Republiek Armenië, in overeenstemming met de wet.⁴ In de Wet op de militaire dienst en de status van een militair van 15 november 2017 is dit verder uitgewerkt. Artikel 56 van deze wet somt de categorieën personen op die deel uitmaken van de militaire reserve.⁵

Ten eerste omvat de militaire reserve mannen die de militaire dienstplicht hebben vervuld.⁶ De dienstplicht duurt twee jaar. Een dienstplichtige die op achttienjarige leeftijd in dienst is gegaan, kan zodoende al op twintigjarige leeftijd zijn ingeschreven in de militaire reserve.⁷ Voor meer informatie over de militaire dienstplicht, zie de paragrafen 3.2 en 5.3.

Ten tweede omvat de militaire reserve mannen en vrouwen die als beroepsmilitair met een contract voor bepaalde tijd in het leger hebben gediend.⁸ Deze contracten kunnen een looptijd hebben van drie tot twaalf maanden of van twee tot vijf jaar.⁹

Ten derde omvat de militaire reserve mannen die een alternatieve dienstplicht hebben vervuld.¹⁰ Voor meer informatie over de alternatieve dienstplicht, zie paragraaf 4.1.

Ten vierde omvat de militaire reserve verschillende categorieën burgers die vrijstelling van de militaire dienstplicht hebben gekregen. Daarbij gaat het onder meer om burgers die vanwege hun gezondheidstoestand ongeschikt waren bevonden voor militaire dienst in vreedstijd. Alleen degenen die om medische redenen ongeschikt zijn voor militaire dienst in zowel vreedstijd als oorlogstijd

¹ Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

² In de Nederlandse context zijn reservisten personen die zich naast hun civiele baan of studie parttime inzetten voor het leger. Zij maken onderdeel uit van de flexibele schil van de krijgsmacht. In de context van dit ambtsbericht wordt onder reservisten verstaan: burgers die zijn ingeschreven in de militaire reserve. Zij kunnen in oorlogstijd voor militaire dienst worden gemobiliseerd; Defensie.nl, *Wat is een reservist?*, <https://www.defensie.nl/onderwerpen/reservisten/wat-is-een-reservist>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

³ IISS, *The military balance 2021*, 25 februari 2021, p. 179.

⁴ Artikel 14, lid 3, van de Grondwet van 5 juli 1995. Een Engelse vertaling is beschikbaar op President.am, *Constitution of the Republic of Armenia*, <https://www.president.am/en/constitution-2015/>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁵ De Armeense tekst van de Wet op de militaire dienst en de status van een militair is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=172176>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁶ Artikel 56, lid 2, onder 1, van de Wet op de militaire dienst.

⁷ Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

⁸ Artikel 56, lid 2, onder 1, van de Wet op de militaire dienst.

⁹ Artikel 5, lid 8, van de Wet op de militaire dienst; Civilnet, *Proposal to shorten military service for fee sparks heated debate*, 25 augustus 2022.

¹⁰ Artikel 56, lid 2, onder 1, van de Wet op de militaire dienst.

maken geen deel uit van de militaire reserve. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn wanneer iemand een ongeneeslijke ziekte heeft.¹¹

Personen die vallen onder de lhbtq+ en die daar openlijk voor uitkomen bij het militaire commissariaat,¹² kunnen eveneens op medische gronden vrijstelling krijgen. Doorgaans concludeert de medische commissie dat er in deze gevallen sprake is van een psychische stoornis.¹³ Volgens een bron komt het maar zeer zelden voor dat personen die vallen onder de lhbtq+ bij het militaire commissariaat openlijk uitkomen voor hun seksuele oriëntatie of genderidentiteit.¹⁴ Homoseksualiteit is een zeer gevoelig onderwerp in de Armeense samenleving.¹⁵ In Armenië loopt iemand die valt onder de lhbtq+ en die vrijstelling heeft gekregen op grond van de diagnose psychische stoornis het risico op discriminatie op de arbeidsmarkt.¹⁶ Daarom houden de meeste personen die vallen onder de lhbtq+ hun seksuele oriëntatie of genderidentiteit verborgen tijdens de militaire dienst. Zij verzoeken doorgaans niet om vrijstelling.¹⁷

Een andere categorie die vrijstelling kan krijgen zijn burgers die zijn genaturaliseerd tot Armeens staatsburger en die al eerder minstens twaalf maanden hun dienstplicht hebben vervuld in de krijgsmacht van een ander land of die al eerder minstens achttien maanden een alternatieve dienstplicht hebben vervuld in een ander land.¹⁸ Verder betreft het burgers die een ouder, broer of zus hebben die is omgekomen tijdens de militaire operaties van Armenië, of burgers die de enige zoon in een gezin zijn en die een ouder, broer of zus hebben die is omgekomen bij het vervullen van de militaire dienst.¹⁹ Voorts kan iemand in uitzonderlijke gevallen op andere gronden dan waarin de wet voorziet vrijstelling krijgen. Daarvoor is een besluit van de regering nodig.²⁰

¹¹ Artikel 21, lid 1, onder 1, van de Wet op de militaire dienst; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022.

¹² De officiële benaming van de organisatie waar de militaire commissariaten onder vallen is de *Conscription and Mobilization Service* (CMS) van het ministerie van Defensie. De CMS is opgericht in 2019. De militaire commissariaten zijn onder meer verantwoordelijk voor het inschrijven van dienstplichtigen en het oproepproces. Er zijn veertien regionale militaire commissariaten. Het hoofdkantoor bevindt zich in Jerevan. De politie verstrekt de voor het oproepproces benodigde informatie, zoals de adresregistratie, aan de militaire commissariaten. Scholen, werkgevers en medische instellingen verstrekken eveneens informatie aan de militaire commissariaten; Iravaban.net, *What is military registration? How to act if you are registered at one address but live in another?*, 6 oktober 2020; DCAF, *The rights of conscripts in Eastern Europe, Central Asia, and the South Caucasus: A review of legislation and practice*, 29 juni 2021, p. 22; OSCE, *Response by the delegation of Armenia to the questionnaire on the code of conduct on politico-military aspects of security*, 19 april 2022, p. 7; Mil.am, *Military commissariat*, <https://www.mil.am/en/military-enlistment>, geraadpleegd op 10 januari 2023; Vertrouwelijke bron 17 oktober 2022.

¹³ Ani Paitjan & Naila Dadash-Zadeh, *Armenia and Azerbaijan: Cross views on army and homosexuality*, 19 februari 2020; Pink Armenia, *The human rights situation of LGBT people in Armenia during 2020. Annual report*, 11 november 2021, p. 18 en 21; USDoS, *Armenia 2021 human rights report*, 12 april 2022, p. 63; Pink Armenia, *The human rights situation of LGBT people in Armenia during 2021. Annual report*, 18 mei 2022, p. 18; Chai Khana, *Armenia's silent agreement: Homophobia in the military*, 30 september 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022; Vertrouwelijke bron, 8 december 2022.

¹⁴ Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

¹⁵ IWPR, *Armenia: "I was born in a body that was not mine"*, 31 maart 2022; Nederlands Dagblad, *'Prima als mensen gay zijn, maar niet in Armenië'*, 10 november 2022.

¹⁶ Pink Armenia, *The criminal code doesn't recognize homophobia as an aggravating circumstance. Report*, 23 januari 2019; USDoS, *Armenia 2021 human rights report*, 12 april 2022, p. 63; Chai Khana, *Armenia's silent agreement: Homophobia in the military*, 30 september 2022.

¹⁷ Ani Paitjan & Naila Dadash-Zadeh, *Armenia and Azerbaijan: Cross views on army and homosexuality*, 19 februari 2020; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹⁸ Artikel 21, lid 1, onder 2, van de Wet op de militaire dienst; DCAF, *The rights of conscripts in Eastern Europe, Central Asia, and the South Caucasus*, 29 juni 2021, p. 11, voetnoot 63; Peace Dialogue, *Report on the results of standardized perceptions survey on the rights of conscripts*, 11 november 2022.

¹⁹ Artikel 21, lid 1, onder 3, van de Wet op de militaire dienst; Hetq Online, *Armenian parliament's defense and security committee approves bill to exempt brothers of war dead from military service*, 23 februari 2022; Radio Azatutjun, *Brothers of war dead to be exempt from military service*, 4 maart 2022; Masis Post, *Brothers of war dead to be exempt from military service*, 4 maart 2022; Peace Dialogue, *Report on the results of standardized perceptions survey on the rights of conscripts*, 11 november 2022.

²⁰ Artikel 21, lid 5, van de Wet op de militaire dienst.

Ten vijfde omvat de militaire reserve mannen die in verband met criminele antecedenten niet zijn opgeroepen voor het vervullen van de dienstplicht. Daarbij gaat het om personen die tot een gevangenisstraf zijn veroordeeld wegens een ernstig misdrijf of een zeer ernstig misdrijf²¹ of om personen die wegens twee of meer misdrijven tot een gevangenisstraf zijn veroordeeld en die minstens drie jaar gedetineerd zijn geweest. Daarnaast kan het gaan om personen die wegens bepaalde strafbare feiten zijn veroordeeld.²²

Ten zesde omvat de militaire reserve burgers die een militaire opleiding hebben gevolgd aan een militair opleidingsinstituut en die zijn gekwalificeerd als reserveofficier met de rang van luitenant.²³ Dit kunnen zowel mannen als vrouwen zijn.²⁴

Ten zevende omvat de militaire reserve vrouwen die anderszins ervaring hebben opgedaan binnen het leger.²⁵ Zoals volgt uit de Wet op de militaire dienst zijn vrouwen niet dienstplichtig. Zij kunnen in het leger werkzaam zijn als beroepsmilitair met gevechtstaken, als administratief medewerker, als dokter of als verpleegkundige in een militair ziekenhuis.²⁶

Ten achtste omvat de militaire reserve burgers die werkzaam zijn geweest bij de politie, de nationale veiligheidsdienst (NSS), de penitentiaire dienst (PS) en de Armeense reddingsdienst (ARS).²⁷

Ten negende omvat de militaire reserve personen ouder dan 27 jaar, die het staatsburgerschap van de Republiek Armenië hebben verkregen, en die op grond van hun leeftijd niet dienstplichtig zijn.²⁸

Ten tiende omvat de militaire reserve personen die het staatsburgerschap van de Republiek Armenië hebben verkregen en die een militaire rang hebben.²⁹ Daarbij gaat het in de Armeense context meestal om Armeense burgers die in het verleden afstand hebben gedaan van hun Armeense staatsburgerschap, het Russische staatsburgerschap hebben aangenomen, als militair in het Russische leger hebben gediend en het Armeense staatsburgerschap opnieuw hebben verkregen.³⁰

Ten elfde omvat de militaire reserve burgers die gebruik hebben gemaakt van de zogeheten Wet inzake burgers die de verplichte militaire dienst niet hebben vervuld

²¹ Een ernstig misdrijf is gedefinieerd in artikel 17, lid 4, van het Wetboek van Strafrecht (WvS). Daarbij gaat het om alle opzettelijke handelingen waarvoor de maximumstraf niet hoger is dan tien jaar gevangenisstraf volgens het WvS. Een zeer ernstig misdrijf is gedefinieerd in artikel 17, lid 5, WvS. Daarbij gaat het om alle opzettelijke handelingen die worden bestraft met meer dan tien jaar gevangenisstraf of een levenslange gevangenisstraf. Voorbeelden van (zeer) ernstige misdrijven zijn ontvoering en het toebrengen van zwaar lichamelijk letsel; Vertrouwelijke bron, 12 december 2022.

²² Artikel 19, lid 2, en artikel 56, lid 2, onder 3, van de Wet op de militaire dienst. Het gaat hierbij om strafbare feiten zoals bedoeld in artikel 198 (seksueel geweld), artikel 201 (zedendelicten), artikel 393 (drugshandel), artikel 402 (drugsgebruik), artikel 463 (ontduiking van de maatschappelijke dienstplicht), artikel 465 (ontduiking van de maatschappelijke dienstplicht onder voorwendselen), artikel 467 (niet verschijnen bij een militair commissariaat na een veroordeling), artikel 526 (desertie) en artikel 527 (dienstplichtontduiking), WvS.

²³ Artikel 56, lid 2, onder 4, van de Wet op de militaire dienst.

²⁴ Radio Azatutyun, *Armenia opens military academies to women*, 10 juni 2013; Eurasianet, *Armenia: Boosting female presence in army*, 4 januari 2017; Media.am, *Women in Armenian and foreign armies: Numbers and statistics*, 18 april 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

²⁵ Artikel 56, lid 2, onder 5, van de Wet op de militaire dienst.

²⁶ Eurasianet, *Armenia: boosting female presence in army*, 4 januari 2017; IWPR, *Women in Armenian army fight for change*, 27 juli 2020; Vertrouwelijke bron, 1 november 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

²⁷ Artikel 56, lid 2, onder 6, van de Wet op de militaire dienst.

²⁸ Artikel 56, lid 2, onder 7, van de Wet op de militaire dienst; Vertrouwelijke bron, 11 oktober 2022.

²⁹ Artikel 56, lid 2, onder 8, van de Wet op de militaire dienst.

³⁰ Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022.

door overtreding van de vastgestelde procedure van 17 december 2003.³¹ Deze wet, die op 1 maart 2004 van kracht werd, gold voor mannen die de dienstplicht niet hadden vervuld en die de leeftijd van 27 jaar hadden bereikt of, in het geval van reserveofficieren, die de leeftijd van 35 jaar hadden bereikt. Mannen die aan de criteria van deze wet voldeden, moesten een boete betalen. De hoogte van de boete was een veelvoud van het Armeense minimumloon en kon variëren van 0 tot 200 keer het minimumloon, afhankelijk van de omstandigheden waaronder de militaire dienstplicht niet werd vervuld.³² De maximale boete was vastgesteld op 1,8 miljoen dram.³³ Door het betalen van deze boete konden zij de militaire dienstplicht afkopen en aan strafvervolgung ontkomen.³⁴ De geldigheid van deze wet liep af op 31 december 2019.³⁵ Volgens de website *Fact Investigation Platform* (FIP) van de Armeense ngo *Union of Informed Citizens* maakten bijna 11.000 personen gebruik van deze optie.³⁶ Volgens de website *Hetq Online* van de Armeense ngo *Investigative Journalists* maakten in het laatste jaar, in 2019, 995 personen hiervan gebruik.³⁷

Tot slot biedt de wet de mogelijkheid om de militaire reserve met andere categorieën personen uit te breiden.³⁸

1.2 Groepen en categorieën binnen de militaire reserve

Reservisten zijn onderverdeeld in twee groepen. De eerste groep, die bij een mobilisatie als eerste een oproep ontvangt, omvat:

- reservisten met een onderofficiersrang of lager die jonger zijn dan 53 jaar;
- reservisten met een subalterne officiersrang die jonger zijn dan 55 jaar;
- reservisten met de rang van majoor of luitenant-kolonel die jonger zijn dan 58 jaar;
- reservisten met de rang van kolonel die jonger zijn dan 60 jaar;
- reservisten met de rang van generaal-majoor of luitenant-generaal die jonger zijn dan 65 jaar;
- reservisten met de rang van kolonel-generaal of legergeneraal die jonger zijn dan 70 jaar.³⁹

³¹ Artikel 56, lid 2, onder 9, van de Wet op de militaire dienst. De Armeense tekst van de Wet inzake burgers die de verplichte militaire dienst niet hebben vervuld door overtreding van de vastgestelde procedure is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=128834>, geraadpleegd op 10 januari 2023; Een Engelse vertaling van deze wet is beschikbaar op http://www.parliament.am/law_docs/130104HO8eng.pdf?lang=eng, geraadpleegd op 10 januari 2023.

³² Artikel 2, van de Wet inzake burgers die de verplichte militaire dienst niet hebben vervuld; Vardan Khechyan LLC, *Exemption from criminal liability for evasion of compulsory military service in Armenia*, 23 mei 2017; ArmInfo, *Deviators from the service in the Armenian armed forces may be released from criminal prosecution, paying 200 thousand drams for each appeal*, 17 november 2017; FIP, *How much money did citizens who evaded conscription pay to return to homeland during 16 years*, 3 februari 2020.

³³ Eurasianet, *Armenia: Amnesty for cash for diaspora draft dodgers*, 7 januari 2004; Radio Azatutyun, *Conditional amnesty for Armenian draft evaders again extended*, 9 december 2010; JAM News, *Armenia to allow draft-dodgers to avoid prosecution by paying a fine*, 7 maart 2019; JAM News, *Armenian draft evaders have until end of year to avoid criminal prosecution*, 12 december 2019; 1,8 miljoen dram komt overeen met circa 4.277 euro, www.wisselkoers.nl, geraadpleegd op 10 januari 2023.

³⁴ JAM News, *Armenians who avoided military service will be allowed to pay a fine and be free from persecution*, 22 november 2017; Aysor, *Citizens who avoided military service may return back, pay fine and be relieved of criminal persecution*, 25 februari 2019.

³⁵ Armenpress, *Government seeks to end amnesty-for-cash law for draft evasion*, 12 december 2019; JAM News, *Armenian draft dodgers paid about \$5 million to state budget in 2019*, 3 februari 2020.

³⁶ FIP, *How much money did citizens who evaded conscription pay to return to homeland during 16 years*, 3 februari 2020.

³⁷ Hetq Online, *Armenia: Paying millions to legally avoid military service*, 1 februari 2020.

³⁸ Artikel 56, lid 2, onder 10, van de Wet op de dienstplicht; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

³⁹ Artikel 57, lid 2, van de Wet op de militaire dienst; HCAV, *Who is subject to the mobilization call-up announced on September 27*, 28 september 2020; Vertrouwelijke bron, 12 oktober 2022; Het Armeense militaire rangenstelsel

De tweede groep omvat:

- reservisten met een onderofficiersrang of lager die jonger zijn dan 55 jaar;
- reservisten met een subalterne officiersrang die jonger zijn dan 57 jaar;
- reservisten met de rang van majoor of luitenant-kolonel die jonger zijn dan 60 jaar;
- reservisten met de rang van kolonel die jonger zijn dan 63 jaar;
- reservisten met de rang van generaal-majoor of luitenant-generaal die jonger zijn dan 68 jaar;
- reservisten met de rang van kolonel-generaal of legergeneraal die jonger zijn dan 70 jaar.⁴⁰

In beide groepen zijn de reservisten onderverdeeld in twee categorieën. Tot de eerste categorie behoren reservisten met militaire ervaring, bijvoorbeeld omdat zij hun dienstplicht hebben vervuld of omdat zij deel hebben genomen aan militaire operaties. Onder de tweede categorie vallen reservisten die weinig tot geen ervaring hebben opgedaan binnen het leger. Een reservist die als dienstplichtige zijn dienstplicht heeft vervuld en die jonger is dan 53 jaar valt onder de eerste categorie van de eerste groep reservisten.⁴¹

Een reservist die is ingeschreven in de eerste groep van de militaire reserve en de betreffende leeftijdsgrens bereikt, schuift door naar de tweede groep.⁴² Bij wet van 19 april 2021 zijn de leeftijdsgrenzen verhoogd. Zo ging de leeftijdsgrens voor reservisten met een onderofficiersrang of lager in de eerste groep omhoog van 48 naar 53 jaar. De leeftijdsgrens voor reservisten met een subalterne officiersrang in de eerste groep ging omhoog van 50 naar 55 jaar.⁴³

1.3 Training van reservisten

Reservisten kunnen in vreedstijd een oproep krijgen om deel te nemen militaire trainingen (zie paragraaf 2.2 voor een beschrijving van het oproepproces). In 2021 en 2022 vonden meerdere reservistentrainingen van drie maanden plaats.⁴⁴ In deze drie maanden konden reservisten na een verblijf in een trainingskamp in militaire eenheden bij de grens dienen en militaire posten aan de grens bemannen.⁴⁵ Volgens een bron ondertekenden zij daartoe een contract met het leger.⁴⁶

is gebaseerd op het rangenstelsel van de Sovjet-Unie. Blijkens artikel 10 van de Wet op de militaire dienst is het Armeense militaire rangenstelsel als volgt. Soldaten: soldaat (*sharkayin*), soldaat der eerste klasse (*yefreytor*). Onderofficieren: junior sergeant (*krtser serzhant*), sergeant (*serzhant*), senior sergeant (*avag serzhant*), sergeant-majoor (*avag*), vaandrig (*yentaspa*), senior vaandrig (*avag yentaspa*). Subalterne officieren: luitenant (*leytenant*), senior luitenant (*avag leytenant*), kapitein (*kapitan*). Hoofdofficieren: majoor (*mayor*), luitenant-kolonel (*pvokhgndapet*), kolonel (*gndapet*). Opperofficieren: generaal-majoor (*general-mayor*), luitenant-generaal (*general-leytenant*), kolonel-generaal (*general-gndapet*), legergeneraal (*banaki general*).

⁴⁰ Artikel 57, lid 3, van de Wet op de militaire dienst.

⁴¹ Artikel 57, lid 4, van de Wet op de militaire dienst; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

⁴² Artikel 57, lid 7, van de Wet op de militaire dienst.

⁴³ Vardan Khechyan LLC, *The age threshold for contract military service according to the law "On military service and the status of a serviceman"*, 27 mei 2021; De Armeense tekst van de Wet van 19 april 2021 (nummer HO-170-H) is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=152084>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁴⁴ Artikel 56, lid 1, van de Wet op de militaire dienst; News.am, *Armenia to announce three-month training for reservists (September 15-December 15)*, 2 september 2020; EVN Report, *Challenges of post-war training of reserve forces*, 4 oktober 2022.

⁴⁵ Asbarez, *Reservists drafted into Armenian army*, 20 augustus 2021; Arka News Agency, *Armenia may cut period of mandatory military service*, 30 augustus 2021; Silkway News, *New wave of mobilization in Armenia*, 7 september 2021; Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 1 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

⁴⁶ Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022.

Wettelijk gezien moeten er minstens twintig dagen zitten tussen de oproep en de start van de training. Daarmee heeft een reservist voldoende tijd om allerlei praktische zaken te regelen op het gebied van werk, gezin en/of zijn of haar gezondheidssituatie.⁴⁷ In de praktijk kwam het voor dat een reservist zich soms meteen op de dag dat hij de oproep ontving moest melden voor de training.⁴⁸

Een werkgever mag een reservist die deelneemt aan een militaire training niet ontslaan. Na afloop van de training ontvangen de reservisten voor iedere trainingsmaand een vergoeding van het leger.⁴⁹ Deze vergoeding bedraagt, afhankelijk van de rang en de locatie, maximaal 270.000 dram.⁵⁰ Volgens verschillende bronnen is deze vergoeding relatief laag, waardoor sommige reservisten in de loop van die drie maanden problemen krijgen met het betalen van hun vaste lasten of het aflossen van hun schulden.⁵¹

Een training van drie maanden vindt op grond van een regeringsbesluit plaats. Hierna volgen enkele voorbeelden van data waarop de regering besloot tot het organiseren van trainingen. Dit overzicht van voorbeelden is geenszins uitputtend.⁵²

- Op 18 augustus 2021, voor 2.169 reservisten van 25 augustus 2021 tot 25 november 2021.⁵³
- Op 2 september 2021, voor 869 reservisten van 15 september 2021 tot 15 december 2021.⁵⁴
- Op 18 november 2021, voor 202 reservisten van 19 november 2021 tot 19 december 2021.⁵⁵
- Op 13 januari 2022, voor 65 reservisten van 15 januari 2022 tot 15 april 2022.⁵⁶
- Op 10 maart 2022, voor 1.400 reservisten van 1 april 2022 tot 30 juni 2022.⁵⁷

⁴⁷ Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

⁴⁸ HCAV, *Statement regarding violations made during the drill call-up in the Republic of Armenia*, 5 oktober 2022; Silkway News, *Armenia: people are taken into army immediately after presentation of agenda*, 7 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022.

⁴⁹ Artikel 59, lid 9, van de Wet op de militaire dienst; Public radio of Armenia, *Armenia to hold three-month training for reservists*, 7 september 2021; Panorama, *Another round of three-month training for reservists approved by the government*, 13 januari 2022; Armenpress, *Duration of reserve training musters changed from 3 months to 25 days*, 13 oktober 2022.

⁵⁰ Deze vergoeding geldt voor trainingen zoals bedoeld in artikel 59 van de Wet op de militaire dienst; EVN Report, *Challenges of post-war training of reserve forces*, 4 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 15 december 2022; 270.000 dram komt overeen met circa 642 euro, www.wisselkoers.nl, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁵¹ Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

⁵² Artikel 58, lid 2, van de Wet op de militaire dienst.

⁵³ Armenpress, *Armenia to call up over 2000 reservists for training*, 11 augustus 2021; Radio Azatutyun, *Armenia drafts reservists amid border tensions with Azerbaijan*, 20 augustus 2021; Armenpress, *Armenian reservists called up for trainings*, 20 augustus 2021; BBCM, *Armenia denies receiving peace treaty proposal from Baku*, 21 augustus 2021; Radio Azatutyun, *Draft of reservists 'not specifically related to threat of war'*, 23 augustus 2021; Iravaban.net, *For the first time since 1994, a three-month period has been set for the training of reservists: Armen Avtandilyan*, 24 augustus 2021; De Armeense tekst van het besluit van 18 augustus 2021 (nummer 1356-N) is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=155278>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁵⁴ Public radio of Armenia, *Armenia to call up more reservists for military training*, 2 september 2021; Armenpress, *More Armenian reservists to be called up for military trainings*, 2 september 2021; News.am, *Armenia MOD: New 3-month training for reservists to kick off on September 15*, 7 september 2021; Public radio of Armenia, *Armenia to hold three-month training for reservists*, 7 september 2021; De Armeense tekst van het besluit van 2 september 2021 (nummer 1409-N) is beschikbaar op <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/36820/>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁵⁵ EVN Report, *Challenges of post-war training of reserve forces*, 4 oktober 2022; De Armeense tekst van het besluit van 18 november 2021 (nummer 1901-N) is beschikbaar op <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/37289/>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁵⁶ Panorama, *Another round of three-month training for reservists approved by the government*, 13 januari 2022; De Armeense tekst van het besluit van 13 januari 2022 (nummer 35-N) is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=159525>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁵⁷ EVN Report, *Challenges of post-war training of reserve forces*, 4 oktober 2022; De Armeense tekst van het besluit van 10 maart 2022 (nummer 310-N) is beschikbaar op <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/37885/>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

- Op 10 maart 2022, voor 724 reservisten van 15 april 2022 tot 15 juni 2022.⁵⁸
- Op 23 juni 2022, voor 1.444 reservisten van 1 augustus 2022 tot 30 oktober 2022.⁵⁹
- Op 24 augustus 2022, voor 318 reservisten van 15 september 2022 tot 15 december 2022.⁶⁰
- Op 26 september 2022, voor 3.680 reservisten van 27 september 2022 tot 22 november 2022.⁶¹

Tijdens een regeringsoverleg op 13 oktober 2022 gaf de minister van Defensie aan dat besloten was om de duur van de reservistentrainingen vanaf 2023 in te korten van drie maanden naar 25 dagen. Deze periode van 25 dagen zal bestaan uit vier dagen voor het afhandelen van administratieve zaken, zeven dagen training en voorbereiding en veertien dagen actieve militaire dienst in het grensgebied. Daarbij mogen reservisten zelf bepalen in welke maand van het jaar zij deze 25-daagse training willen volgen.⁶²

Tijdens de trainingen kwamen overlijdensgevallen van reservisten voor. Hierna volgen enkele voorbeelden. Dit overzicht van voorbeelden is geenszins uitputtend.

Op 14 september 2021 berichtte het ministerie van Defensie over de dood van een 43-jarige reservist op 13 september 2021.⁶³ Naar verluidt schoot een andere militair hem neer.⁶⁴ Verder kwam volgens de in de Armeense stad Vanadzor gevestigde ngo *Helsinki Citizens' Assembly-Vanadzor* (HCAV) een reserveofficier in september 2021 om het leven als gevolg van een ongeluk bij een autoreparatie.⁶⁵ Voorts berichtte het ministerie van Defensie dat een 44-jarige reservist in de nacht van 3 op 4 augustus 2022 onverwacht in zijn slaap was overleden.⁶⁶ In een artikel in het Armeense tijdschrift *EVN Report* stelde zijn echtgenote dat hij het militair commissariaat had geïnformeerd over zijn gezondheidsproblemen, waaronder hoge bloeddruk, maar dat dit verder niet in overweging was genomen.⁶⁷

⁵⁸ Armenpress, *Government to call up more reservists for trainings*, 9 februari 2022; De Armeense tekst van het besluit van 10 maart 2022 (nummer 289-N) is beschikbaar op <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/37886/>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁵⁹ Arka News Agency, *Armenia to draft 1,444 reservists for three-month training*, 23 juni 2022; Radio Azatutyun, *Armenian government denies targeting oppositionists in enlistment drive*, 6 juli 2022; De Armeense tekst van het besluit van 23 juni 2022 (besluit nummer 941-N) is beschikbaar op <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/38501/>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁶⁰ News.am, *Another training of Armenia reservists to be held from September 15 to December 15*, 24 augustus 2022; De Armeense tekst van het besluit van 24 augustus 2022 (nummer 1334-N) is beschikbaar op <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/38915/>, geraadpleegd op 10 januari 2022.

⁶¹ Panorama, *Military training for reservists to be held in Armenia*, 29 september 2022; HCAV, *Statement regarding the drill call-up in the Republic of Armenia*, 13 oktober 2022; De Armeense tekst van het besluit van 26 september 2022 (nummer 1484-N) is beschikbaar op <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/39077/>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁶² Armenpress, *Duration of reserve training musters changed from 3 months to 25 days*, 13 oktober 2022; BBCM, *Twenty-five-day mandatory training for all*, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 1 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

⁶³ News.am, *Armenia MOD: Reserve sergeant receives fatal gunshot wound*, 14 september 2021; Iravaban.net, *A reserve sergeant was fatally wounded in one of the military bases: Ministry of Defense*, 14 september 2021; Factor TV, *Serviceman dies after receiving lethal gunshot wound*, 14 september 2021; Arka News Agency, *Armenian army reservist dies due to breach of combat duty rules*, 14 september 2021.

⁶⁴ News.am, *ArmLur.am: New details become known from tragic incident at Armenia military outpost*, 14 september 2021; For Rights, *The 25-day gatherings: the new order in terms of justice and adventure*, 18 oktober 2022.

⁶⁵ HCAV, *Report on death cases in the armed forces of the Republic of Armenia, and Republic of Artsakh/Nagorno-Karabakh in 2021*, 2 februari 2022, p. 8.

⁶⁶ Mil.am, *Release*, 4 augustus 2022; ArmInfo, *RA MoD reports that reservist Atom Harutyunyan died in his sleep*, 4 augustus 2022; Armenpress, *Reservist participating in training musters suffers "sudden death" – ministry of defense*, 4 augustus 2022; Arka News Agency, *Another contract serviceman dies in Armenia*, 15 augustus 2022.

⁶⁷ EVN Report, *Challenges of post-war training of reserve forces*, 4 oktober 2022.

1.4 Medische keuring van reservisten

Wettelijk gezien moeten reservisten na te zijn opgeroepen voor deelname aan een militaire training of na te zijn opgeroepen in het kader van een mobilisatie eerst een medische keuring krijgen.⁶⁸ De procedure hiervoor is vastgelegd in een regeringsbesluit van 12 april 2018. Dit besluit bevat de modellen van de formulieren die de keuringsartsen moeten gebruiken. Verder bevat het besluit een lijst van de medische instellingen waar vervolgonderzoek kan plaatsvinden.⁶⁹ De keuringsartsen maken ook gebruik van een lijst van ziektes, aandoeningen en geestelijke en lichamelijke condities die de mate van geschiktheid voor militaire dienst bepalen, zoals schizofrenie, verminderde verstandelijke vermogens, orgaanstoornissen, bedplassen, bloedarmoede, ondervoeding of zwaarlijvigheid.⁷⁰

Verschuillende bronnen geven aan dat de praktijk afwijkt van de regelgeving. Volgens meerdere bronnen vindt doorgaans geen medische keuring plaats van reservisten voorafgaand aan een militaire training.⁷¹ Volgens een bron moet een reservist zelf aangeven of hij medische problemen heeft.⁷² Volgens een andere bron krijgen de reservisten wel een keuring, maar zijn er enkele gevallen bekend waarin dat niet of onvoldoende is gebeurd.⁷³ Volgens weer een andere bron is de medische keuring in de praktijk enkel oppervlakkig. Alleen in onvermijdelijke gevallen vindt er een nauwkeuriger medisch onderzoek met medische apparatuur plaats waarbij ook vervolgonderzoek kan plaatsvinden in een medische instelling.⁷⁴

Wettelijk gezien hebben reservisten het recht om een schriftelijk bericht van de uitslag van de medische keuring en andere documenten met betrekking tot de medische keuring en medisch onderzoek te ontvangen.⁷⁵ Volgens een bron ontvangen reservisten deze stukken na afloop van de medische keuring meestal niet, tenzij zij er expliciet om vragen.⁷⁶ Er zijn enkele gevallen bekend van reservisten waarbij medische instellingen in eerste instantie hebben geweigerd om de stukken af te geven.⁷⁷ Volgens een andere bron ontvangen de betrokken personen alleen buiten Jerevan de stukken meestal niet. Daar komt bij dat de meesten worden goedgekeurd en dat deze mensen er doorgaans niet om verzoeken.⁷⁸

⁶⁸ Artikel 17, lid 1, van de Wet op de militaire dienst; HCAV, *Report on the situation of the rights of conscripts during winter 2019, summer 2020, winter 2020 and summer 2021 call-up*, 27 oktober 2021, p. 15; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 1 november 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

⁶⁹ Peace Dialogue, *The final report of the monitoring group observing the activities of the ministry of defense of the Republic of Armenia within the framework of the 2017-2019 action plan derived from the national strategy for human rights protection*, 25 november 2019, p. 23, voetnoot 11; DCAF, *The rights of conscripts in Eastern Europe, Central Asia, and the South Caucasus*, 29 juni 2021, p. 15; Vertrouwelijke bron, 1 november 2022; De Armeense tekst van het regeringsbesluit van 12 april 2018 (nummer 405-N) is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=151135>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁷⁰ Peace Dialogue, *The final report of the monitoring group*, 25 november 2019, p. 45, voetnoot 24; Deze lijst maakt deel uit van het regeringsbesluit van 12 april 2018 (nummer 404-N). De Armeense tekst van dit besluit is beschikbaar op <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=132970>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁷¹ Silkway News, *Armenia: people are taken into army immediately after presentation of agenda*, 7 oktober 2022; HCAV, *Statement regarding the drill call-up in the Republic of Armenia*, 13 oktober 2022; For Rights, *The 25-day gatherings: the new order in terms of justice and adventure*, 18 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022.

⁷² Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

⁷³ Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

⁷⁴ Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

⁷⁵ Artikel 17, lid 5, van de Wet op de militaire dienst; Peace Dialogue, *The final report of the monitoring group*, 25 november 2019, p. 23; Vertrouwelijke bron, 12 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

⁷⁶ Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

⁷⁷ Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

⁷⁸ Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

2 De mobilisatie van 2020

2.1 De Armeense krijgsmacht

De Armeense krijgsmacht is overwegend een landmacht met zowel beroepsmilitairen als dienstplichtigen. Verder is er een luchtmacht,⁷⁹ een speciale eenheid⁸⁰ en zijn er militaire vredeshandhavers die deelnemen aan internationale vredesmissies.⁸¹ Een marine ontbreekt.⁸²

Exacte cijfers over de omvang van de Armeense krijgsmacht gelden als staatsgeheim.⁸³ *The Military Balance 2021* schatte het actieve deel van het Armeense leger net als in 2016 in op 44.800 militairen, onder wie 22.900 beroepsmilitairen van de landmacht, 18.950 dienstplichtigen, 1.100 militairen van de luchtmacht en de luchtverdedigingsmacht en 1.850 militairen van andere luchtverdedigingsstrijdkrachten binnen de landmacht.⁸⁴ Volgens *The World Factbook* bestond het actieve deel van het Armeense leger in 2022 naar schatting uit ongeveer 45.000 militairen, onder wie 42.000 militairen van de landmacht en 3.000 militairen van de luchtmacht en de luchtverdedigingsmacht. Sinds 2021 bestaat ongeveer de helft van het actieve deel uit dienstplichtigen.⁸⁵

2.2 Het mobilisatieproces

Burgers die zijn ingeschreven in de militaire reserve kunnen worden gemobiliseerd voor inzet in een militair conflict.⁸⁶ Een mobilisatie kan alleen plaatsvinden wanneer de regering een staat van oorlog heeft afgekondigd.⁸⁷

Nadat op zondagochtend 27 september 2020 hevige gevechten uitbraken langs de zwaar gemilitariseerde *line of contact* tussen Armenië en Azerbeidzjan, besloot de Armeense regering tot het afkondigen van de staat van oorlog.⁸⁸ Tegelijkertijd besloot de regering - voor het eerst in de geschiedenis van de Republiek Armenië -

⁷⁹ Public Radio of Armenia, *Armenian air force equipped with new multifunctional helicopters*, 25 januari 2022.

⁸⁰ Armenpress, *Armenian military's special forces conduct direct action drills*, 23 september 2021; News.am, *Armenia, Greece, Cyprus special forces hold joint exercises*, 1 december 2021.

⁸¹ Panorama, *Armenian peacekeeping contingent back from Kosovo*, 21 januari 2022; Public Radio of Armenia, *Armenian peacekeepers participating in international drills*, 9 oktober 2022; Mil.am, *The training of Armenian peacekeepers is highly praised*, 29 november 2022.

⁸² IISS, *The military balance 2016*, 9 februari 2016, p. 178-179; IISS, *The Military Balance 2021*, 25 februari 2021, p. 179-180; DCAF, *The rights of conscripts in Eastern Europe, Central Asia, and the South Caucasus*, 29 juni 2021, p. 10.

⁸³ DCAF, *The rights of conscripts in Eastern Europe, Central Asia, and the South Caucasus*, 29 juni 2021, p. 10; Dit is gebaseerd op het Decreet betreffende de goedkeuring van de lijst van informatie die als staatsgeheim wordt beschouwd van 13 maart 1998 (nummer 173). De Armeense tekst van dit decreet is beschikbaar op <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=6572>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁸⁴ IISS, *The military balance 2016*, 9 februari 2016, p. 178-179; IISS, *The Military Balance 2021*, 25 februari 2021, p. 179-180.

⁸⁵ CIA, *The world factbook, Armenia, Military and Security, Military and security service personnel strengths*, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/armenia/>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁸⁶ Artikel 56, lid 1, van de Wet op de militaire dienst; Diaspora.gov.am, *Military registration and service*, <http://diaspora.gov.am/en/pages/101/military>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁸⁷ JAM News, *Armenia, Azerbaijan declare martial law - what that means and how it will work*, 27 september 2020; Iravaban.net, *In which case martial law is declared?*, 14 september 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

⁸⁸ OC Media, *First day of clashes between Armenia and Azerbaijan*, 27 september 2020; Politico, *Armenia declares martial law after clashes with Azerbaijan*, 27 september 2020.

tot een algehele mobilisatie van reservisten onder de 55 jaar.⁸⁹ Hierdoor mochten reservisten met onderofficiersrangen of een lagere rang jonger dan 48 jaar, reserveofficieren jonger dan 50 jaar en reservehoofdofficieren (majoors, luitenant-kolonels en kolonels) jonger dan 55 jaar vanaf 28 september 2020 niet zonder toestemming van de militaire commissariaten Armenië uitreizen.⁹⁰ Pas op 2 december 2020 hief de regering bijna alle restricties op die voortvloeiden uit de staat van oorlog, waaronder de reisbeperkingen voor reservisten jonger dan 55.⁹¹

Op 27 september 2020 riep premier Nikol Pashinyan reservisten via de sociale media op om zich te melden bij de regionale militaire commissariaten.⁹² Meteen die dag begonnen de militaire commissariaten met het raadplegen van de oproeplijsten en het oproepen van reservisten. Het oproepen van de reservisten onder de 55 jaar verliep in de weken daarna in samenwerking met de lokale overheden. Daarbij zonden de militaire commissariaten oproeplijsten naar de kantoren van de burgemeesters, waar de medewerkers aan de hand van deze lijsten de oproepdocumenten invulden.⁹³ De medewerkers van de gemeente moesten deze documenten in persoon uitreiken. Dat kon thuis of op het werk gebeuren.⁹⁴ De reservisten moesten onderaan de documenten tekenen voor ontvangst.⁹⁵ Wettelijk gezien kan een oproep om op een bepaalde datum te verschijnen bij het militaire commissariaat schriftelijk via uitreiking in persoon plaatsvinden of digitaal via e-mail als er een e-mailadres bekend is. In de verslagperiode vond het digitaal versturen per e-mail niet plaats.⁹⁶

De mobilisatie kende in de uitvoering tal van organisatorische en logistieke problemen en tekortkomingen.⁹⁷ De mobilisatie kwam onverwacht. Bovendien was het de eerste keer dat er een mobilisatie plaatsvond. Volgens een bron was het land er op dat moment niet klaar voor. Zo werd een aantal reservisten zonder recente militaire ervaring opgeroepen.⁹⁸ Verder was het oproepsysteem niet volledig gedigitaliseerd.⁹⁹ Daarnaast werd volgens verschillende bronnen bij de mobilisatie niet altijd voldoende rekening gehouden met de kwalificaties van een reservist,

⁸⁹ Vertrouwelijke bron, 1 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022; Het mobilisatiebesluit betreft punt 4 van de bijlage van het regeringsbesluit van 27 september 2020 (nummer 1586-N). De Armeense tekst van deze bijlage is beschikbaar op [https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/kar/2020/08/1586_1%20\(1\).pdf](https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/kar/2020/08/1586_1%20(1).pdf), geraadpleegd op 10 januari 2023; De Armeense tekst van het regeringsbesluit is beschikbaar op <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/34842/>, geraadpleegd op 10 januari 2023; Een Engelse vertaling van de hoofdtekst van dit besluit is beschikbaar op <https://rm.coe.int/16809f8e8c>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁹⁰ News.am, *Armenia government restricts exit of persons record-registered in reserve force from country*, 28 september 2020; ArmInfo, *Armenian government imposes a ban on leaving the country of persons registered in the reserve*, 28 september 2020.

⁹¹ Radio Azatutyun, *Armenian government eases martial law*, 2 december 2020; Reuters, *Armenia drops some martial law restrictions imposed during Karabakh conflict*, 2 december 2020; JAM News, *Armenia lifts several martial law restrictions, including on right to assembly*, 3 december 2020; Arka News Agency, *Minister: no political implication behind extension of martial law in Armenia*, 11 februari 2021; USDoS, *Armenia 2020 human rights report*, 30 maart 2021, p. 2.

⁹² Radio Azatutyun, *Armenia declares martial law over Karabakh fighting*, 27 september 2020; EVN Report, *Azerbaijan launches wide scale offensive*, 27 september 2020; Armenpress, *Armenia declares martial law, mobilization*, 27 september 2020; IWPR, *Armenia-Azerbaijan: Back to war?*, 28 september 2020; Eurasianet, *Armenians and Azerbaijanis are called to war*, 30 september 2020.

⁹³ Eurasianet, *Armenians and Azerbaijanis are called to war*, 30 september 2020; Hetq Online, *One day apart: Father and only son killed in Artsakh war*, 16 december 2020; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

⁹⁴ Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

⁹⁵ Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

⁹⁶ Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022; Artikel 20, lid 1, van de Wet op de militaire dienst, en artikel 8 van het regeringsbesluit van 4 oktober 2018 (nummer 1132-N). De Armeense tekst van dit besluit is beschikbaar op <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=152590>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

⁹⁷ Radio Azatutyun, *Draft of reservists 'not specifically related to threat of war'*, 23 augustus 2021; API, *Interview on Courier d'Erevan*, 16 februari 2022; Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

⁹⁸ Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022.

⁹⁹ Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

waardoor bijvoorbeeld een IT-specialist bij de artillerie werd ingedeeld of iemand die was getraind als tankbestuurder bij een luchtverdedigingseenheid.¹⁰⁰

Het oproepen van reservisten geschiedde niet op uniforme wijze. Sommige reservisten konden moeilijk gevonden worden, bijvoorbeeld omdat zij niet woonden op de plek waar zij geregistreerd stonden.¹⁰¹ Volgens een bron hielden de lokale autoriteiten soms eerst een belronde. Als daaruit bleek dat voldoende reservisten beschikbaar waren, werden andere reservisten in een gemeente niet meer opgeroepen.¹⁰² Volgens een andere bron kwam het voor dat een medewerker van de gemeente de papieren oproep afgaf aan de familieleden van een reservist als de betreffende reservist zelf niet thuis was, zonder dat daarbij iemand tekende voor ontvangst. Het kwam ook voor dat de familieleden van een reservist weigerden om de oproep in ontvangst te nemen. Verder kwam het voor dat een reservist gebeld werd door een medewerker van de gemeente met de mededeling dat een brief van het leger voor hem klaarlag en dat hij deze moest komen ophalen.¹⁰³ Volgens weer een andere bron kwam het ook voor dat een burgemeester een reservist opbelde met de mededeling dat hij zich moest melden bij het militair commissariaat.¹⁰⁴ Omdat in al deze gevallen de oproep niet op de juiste wijze was uitgereikt, hoefde een reservist hieraan wettelijk gezien geen gehoor te geven. Hij kon immers betogen dat hij deze niet in persoon ontvangen had. In deze gevallen volgde geen strafrechtelijke procedure.¹⁰⁵

Volgens een bron had de mobilisatie niet het karakter van een algehele mobilisatie, omdat niet alle reservisten onder de veertig jaar met militaire ervaring een oproep kregen.¹⁰⁶ Daarnaast ontving niet iedereen die zich als vrijwilliger had aangemeld nadien nog een oproep.¹⁰⁷ Volgens het ministerie van Defensie meldden zich op 27 september 2020 meer dan tienduizend mensen als vrijwilliger aan, maar de commissariaten stuurden velen na hun aanmelding weer naar huis met de mededeling een eventuele oproep af te wachten.¹⁰⁸

Een reservist die recentelijk zijn dienstplicht had vervuld, mag wettelijk gezien niet binnen een jaar gemobiliseerd worden, tenzij hij zich op vrijwillige basis aanmeldt. Omdat er veel behoefte was aan mensen met recente militaire ervaring, riep premier Pashinyan deze reservisten op 5 oktober 2020 op om zich aan te melden als vrijwilliger.¹⁰⁹ Om een voorbeeld te stellen meldde zijn zoon, die in juni 2020 was afgezwaaid, zich als vrijwilliger aan.¹¹⁰

¹⁰⁰ Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022.

¹⁰¹ Iravaban.net, *What is military registration? How to act if you are registered at one address but live in another?*, 6 oktober 2020; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹⁰² Vertrouwelijke bron, 11 oktober 2022.

¹⁰³ Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

¹⁰⁴ Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022.

¹⁰⁵ Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹⁰⁶ Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022.

¹⁰⁷ API, *Interview on Courrier d'Erevan*, 16 februari 2022; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

¹⁰⁸ Armenpress, *10,000 Armenians step forward to join army as volunteers, but defense ministry says no need yet*, 27 september 2020; Armenpress, *"Great number of people" in Armenia volunteer to join armed forces amid Azerbaijani attack – spox*, 28 september 2020; Eurasianet, *Armenians and Azerbaijanis are called to war*, 30 september 2020; Reuters, *Armenian diaspora rushes to Nagorno-Karabakh to back troops*, 9 oktober 2020; Iravaban.net, *In order to protect the borders of Meghri region, we appeal to you: Municipality*, 18 oktober 2020; For Rights, *Four of the 44 survived*, 28 april 2022.

¹⁰⁹ ArmInfo, *Nikol Pashinyan called for the mobilization of those who were demobilized over the past year*, 5 oktober 2020; CivilNet, *"The homeland needs you," Pashinyan calls on recent military servicemen to re-enlist in the army*, 6 oktober 2020; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹¹⁰ Armenpress, *Armenian prime minister's son voluntarily joins armed forces to serve at frontline*, 5 oktober 2020; Iravaban.net, *I just volunteered at the central assembly point: Ashot Pashinyan*, 5 oktober 2020; First Channel

2.3 Medische keuring tijdens de mobilisatie

Tijdens de mobilisatie vond niet in alle gevallen een medische keuring plaats direct voorafgaand aan de daadwerkelijke militaire inzet.¹¹¹ Een reden hiervoor was dat een aantal reservisten hun oproep niet afwachtte. Zij begaven zich vrijwillig naar de militaire eenheden in Nagorno-Karabach zonder eerst langs het militaire commissariaat te gaan voor een medische keuring.¹¹² Vanuit het buitenland reisden ook vele Armeniërs rechtstreeks naar Nagorno-Karabach om deel te nemen aan de oorlog.¹¹³ Er reisden eveneens mensen via paramilitaire groepen¹¹⁴ als vrijwilliger af naar Nagorno-Karabach. Daar zaten soms mensen tussen die ouder waren dan 55 jaar, onder wie veteranen van de Eerste Oorlog om Nagorno-Karabach (1988-1994). De militaire eenheden stuurden sommigen van hen binnen twee weken weer naar huis.¹¹⁵

Vanwege tijdgebrek en de chaotische situatie stuurden sommige militaire commissariaten reservisten door zonder medische keuring of met slechts een minimale medische keuring. Als zich vervolgens in de militaire eenheden enige gezondheidsproblemen openbaarden, kregen zij daar een behandeling of werden zij vanuit daar teruggestuurd naar huis.¹¹⁶

2.4 Het demobilisatieproces

Volgens een bron ging de algehele mobilisatie op 15 november 2020 over in een gedeeltelijke mobilisatie. Deze gedeeltelijke mobilisatie eindigde op 15 december 2020.¹¹⁷ Het demobilisatieproces duurde vervolgens nog ongeveer twee tot drie maanden.¹¹⁸ Volgens een bron verliep dit proces verre van vlekkeloos.¹¹⁹ Daar kwam bij dat veel mensen waren gesneuveld of gewond geraakt. In een toespraak in het parlement op 24 augustus 2021 maakte premier Pashinyan bekend dat 3.773

News, The struggle for a happy life brought me here. Ashot Pashinyan is leaving for the front today, 8 oktober 2020.

¹¹¹ Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022.

¹¹² Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹¹³ The Moscow Times, 'I want to join the final battle.' Armenians in Russia flock to Karabakh, 7 oktober 2020; France 24, Armenian volunteer returns from France to fight for Nagorno-Karabakh, 7 oktober 2020; Los Angeles Times, Bound by duty and love, some L.A. Armenians are joining the battle lines in their homeland, 9 oktober 2020.

¹¹⁴ Enkele voorbeelden van deze groepen zijn veteranenorganisaties, zoals de Yerkrapah Volunteer Union of het Armenian National Army (ANA), survivalorganisaties, zoals The Art of Survival (VOMA), of paramilitaire organisaties, zoals het Tigran de Grote bataljon; CivilNet, The Yerkrapah Union of Volunteers at a crossroads, 12 juli 2018; Eurasianet, Photo essay. Armenia rallies, 16 oktober 2020; The Armenian Weekly, Diaspora Armenians train to protect Artsakh, 28 oktober 2020; Reuters, With ropes and wooden guns, returning Armenians train for war, 29 oktober 2020; News.am, Yerkrapah Volunteers Union of Armenia: Adversary country's leader already threatening to conquer Zangezur, 12 maart 2021; France 24, An increasing number of civilians are volunteering to defend Armenia, 18 september 2022; JAM News, "After the war, self-defense is being taught in Armenia": an article by a journalist from Germany, 13 december 2022.

¹¹⁵ The Telegraph, Armenian 'Dad's Army' answers call to fight again, 2 oktober 2020; Vertrouwelijke bron, 12 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

¹¹⁶ Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 1 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹¹⁷ Vertrouwelijke bron, 1 november 2022.

¹¹⁸ Hetq Online, Shahen Babayan wants to get back up and farm again, 22 december 2020; Hay Zinvor, Glory and honor to all our heroes..., 24 december 2020; News.am, Armenia MOD: There is a need for further study to provide information about Ashot Pashinyan's demobilization, 29 december 2020; First Channel News, The demobilization will be carried out in accordance with the established procedure, 8 januari 2021; JAM News, How Armenia will look after servicemen injured in Karabakh, families of the fallen, 10 februari 2021; OC Media, Broken bodies and a broken bureaucracy: Armenian soldiers after the war, 23 augustus 2021; Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹¹⁹ Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

Armeense militairen waren omgekomen, dat er nog 243 vermist waren en dat sommige krijgsgevangenen nog niet waren teruggekeerd uit Azerbeidzjan.¹²⁰ Het onderzoekscomité van de Republiek Armenië maakte op 21 maart 2022 bekend dat het totaal aantal gesneuvelde burgers en militairen in Nagorno-Karabach en Armenië tijdens de 44-Daagse Oorlog van 2020 3.822 was. 187 militairen en 21 burgers bleven vermist.¹²¹ Verder duurde het enige tijd voordat de (veiligheids-)situatie aan de grens zich stabiliseerde. Weliswaar vond op 9 november 2020 de ondertekening van het staakt-het-vuren plaats, maar nadien bleven zich langs de grens incidenten voordoen waarbij ook doden en gewonden vielen.¹²² Pas op 24 maart 2021 stemde het parlement in ruime meerderheid voor de opheffing van de staat van oorlog.¹²³ Nadien heeft in de verslagperiode geen nieuwe mobilisatie plaatsgevonden.¹²⁴

2.5 Het militaire boekje

Een reservist die heeft deelgenomen aan een militaire training of die tijdens de 44-Daagse Oorlog van 2020 gemobiliseerd is geweest, kan dit aantonen middels een aantekening in zijn of haar militaire boekje. Het militair commissariaat noteert in het militaire boekje van wanneer tot wanneer de training heeft plaatsgevonden en/of van wanneer tot wanneer en in welke militaire eenheid een reservist tijdens de mobilisatie heeft gediend.¹²⁵

In sommige gevallen is de aantekening onjuist of onvolledig of ontbreekt deze.¹²⁶ Dit kan bijvoorbeeld voorkomen, omdat een reservist tijdens de mobilisatie niet was opgeroepen, maar zich als vrijwilliger rechtstreeks had begeven naar een militaire eenheid zonder zich eerst te melden bij het militair commissariaat. Het kan ook zijn dat het militair commissariaat ten tijde van de demobilisatie achterliep met het verzamelen van de gegevens en/of dat bepaalde informatie op dat moment niet beschikbaar was. Een reservist kan dit achteraf door het militair commissariaat laten aanpassen. In dat geval moet het militair commissariaat de informatie eerst verifiëren bij de betreffende militaire eenheid, voordat de aantekening in het militaire boekje kan worden gezet. Dit onderzoek neemt soms lange tijd in beslag, omdat tijdens de 44-Daagse Oorlog van 2020 militaire eenheden ophielden te bestaan, omdat bewijsstukken zijn vernietigd, omdat bewijsstukken op plaatsen liggen die in handen zijn gevallen van het Azerbeidzjaanse leger of omdat andere getuigen gevonden moeten worden, omdat de commandanten om het leven zijn gekomen. In sommige gevallen was het onderzoek tegen het einde van de verslagperiode niet afgerond.¹²⁷

¹²⁰ Hetq Online, *3,773 Karabakh war dead, 243 missing, says Pashinyan*, 24 augustus 2021; RFE/RL, *Armenian PM says almost 3,800 soldiers killed in war with Azerbaijan*, 24 augustus 2021; Arka News Agency, *Pashinyan says 3,773 Armenian soldiers were killed in second Karabakh war*, 24 augustus 2021.

¹²¹ Investigative Committee of the Republic of Armenia, *Information about military personnel and civilians killed during 44-day War as well as those whose location is unknown*, 21 maart 2022; BBCM, *Armenia updates Karabakh war death toll*, 21 maart 2022.

¹²² Eurasianet, *Heavy fighting breaks out between Armenia and Azerbaijan*, 16 november 2021; For Rights, *A soldier returning from captivity is discharged early due to health problems*, 24 augustus 2022.

¹²³ RFE/RL, *Armenian lawmakers lift martial law ahead of June elections*, 24 maart 2021; Radio Azatutyun, *Armenian parliament votes to end martial law*, 24 maart 2021; JAM News, *Martial law canceled in Armenia 4 months after end of Karabakh war*, 24 maart 2021.

¹²⁴ Vertrouwelijke bron, 2 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹²⁵ Het militaire boekje heet in het Armeens Չինվորական գրքույկ (*zinvorakan grkuyk*); Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹²⁶ News.am, *"Driver" broadly noted in military service books of demobilized Armenia soldiers*, 22 januari 2021; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022.

¹²⁷ News.am, *Newspaper: Armenia law enforcement system does write in military record book that people took part in recent Artsakh war*, 19 mei 2021; HCAV, *Military servicemen, who participated in hostilities but do not have a relevant note made in their military record book, can apply to HCAV*, 7 juni 2022; Vertrouwelijke bron, 17

Volgens een bron kan een reservist die heeft deelgenomen aan een militaire training zich ook tot het militair commissariaat wenden met het verzoek om een certificaat van deelname af te geven.¹²⁸

oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹²⁸ Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022.

3 Plaatsing in Nagorno-Karabach

3.1 Het Trilateraal Akkoord

Armenië, Azerbeidzjan en de Russische Federatie stelden op 9 november 2020 een staakt-het-vurenakkoord op. Deze trilaterale verklaring telt negen punten. In het vierde punt staat dat de vreedstroepen van de Russische Federatie onder gelijktijdige terugtrekking van de Armeense strijdkrachten worden ingezet.¹²⁹ Volgens een bron zijn veel dienstplichtigen na de komst van de Russische vreedstroepen in Nagorno-Karabach naar andere militaire eenheden in de Republiek Armenië gestuurd om daar hun dienstplicht af te maken.¹³⁰

3.2 Het plaatsingsproces

Het plaatsingsproces van dienstplichtigen verloopt via loting. Na zich bij de regionale militaire commissariaten te hebben gemeld, vertrekken de dienstplichtigen per bus naar het centrale verzamelpunt in Jerevan.¹³¹ Daar vindt een loting plaats om te bepalen in welke militaire eenheden de dienstplichtigen hun dienstplicht zullen vervullen. Voor dat doel staan verschillende doorzichtige plastic bakken opgesteld waar dienstplichtigen een lot uit kunnen trekken.¹³² Volgens een bron is het afhankelijk van de persoonlijke situatie van een dienstplichtige uit welke bak hij een lootje trekt. Het kan bijvoorbeeld zijn dat iemand de dienstplicht vlakbij huis mag vervullen, omdat hij vader is van twee kinderen.¹³³ Tijdens de loting kunnen de ouders van de dienstplichtigen het verloop daarvan via een live videoverbinding volgen. Na de loting krijgen de dienstplichtigen een uniform uitgereikt en vertrekken zij per bus naar de basis.¹³⁴ De eerste zes maanden van hun militaire dienst zijn bestemd voor opleidingen en trainingen. Na een onafgebroken verblijf van veertig dagen op een militaire basis of op een militair opleidingsinstituut vindt er een ceremonie plaats.¹³⁵ Dienstplichtigen leggen tijdens deze ceremonie de eed van trouw af aan de nationale vlag van de Republiek Armenië en het vaandel van de militaire eenheid waar zij gaan dienen.¹³⁶ Volgens een bron worden de dienstplichtigen na zes maanden op basis van hun kwalificaties overgeplaatst naar

¹²⁹ The Armenian Weekly, *Pashinyan, Aliyev and Putin sign agreement to end Karabakh war*, 9 november 2020. Voor een Engelse vertaling van het Trilateraal Akkoord, zie: Primeminister.am, *Statement by the prime minister of the Republic of Armenia, the president of the Republic of Azerbaijan and the president of the Russian Federation*, 10 november 2020.

¹³⁰ Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹³¹ Prosecutor.am, *Vahe Harutyunyan, the RA military prosecutor followed the conscription process at the central assembly point*, 31 juli 2020; Prosecutor.am, *The RA military prosecutor visited the central assembly point of the RA ministry of defense*, 1 april 2021; Hay Zinvor, *Even stronger in spirit and will*, 29 juli 2021; News.am, *Armenian Ombudsperson visits central assembly point of ministry of defense*, 18 juli 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

¹³² Panorama, *Winter military draft kicks off in Armenia*, 8 januari 2019; Prosecutor.am, *RA military prosecutor V. Harutyunyan in the central assembly point of the RA MD monitored the process of organizing conscription*, 13 januari 2020; ArmInfo, *MoD: Summer conscription has started in Armenia*, 13 juni 2022; Aravot, *Colonel: "By the decision of the military-political leadership, the last conscripts of 2020 will be demobilized by August 30, and we will no longer have conscripts in Artsakh"*, 29 juni 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹³³ Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

¹³⁴ ArmInfo, *Winter conscription started in assembly point of Armenian armed forces*, 8 januari 2019; Hay Zinvor, *"Our resistance capacity is very big"*, 1 juli 2021; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹³⁵ Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

¹³⁶ Artikel 3, lid 3, van de Wet op de militaire dienst; Panorama, *Oath-taking ceremony of recruits held at one of military units*, 24 januari 2022; Mil.am, *Oath ceremony*, 22 augustus 2022.

andere militaire eenheden.¹³⁷ Daarbij kunnen dienstplichtigen ingezet worden voor het bemannen van militaire posten aan de grens.¹³⁸

Sinds de 44-Daagse Oorlog van 2020 is er geen aparte lootjesbak meer voor degenen die wilden dienen in Nagorno-Karabach. Volgens verschillende bronnen zijn sindsdien geen nieuwe lichten dienstplichtigen naar militaire eenheden in Nagorno-Karabach gestuurd.¹³⁹ Op 28 juni 2022 verklaarde de voorzitter van de lotingscommissie dat Armenië niet langer dienstplichtigen in Nagorno-Karabach plaatste en dat de laatste lichting dienstplichtigen die daar in de zomer van 2020 was geplaatst tegen 30 augustus 2022 zou afzwaaien.¹⁴⁰ Verder verklaarde de secretaris van de Armeense veiligheidsraad op 19 juli 2022 in een interview met het Armeense persbureau *Armenpress* dat dienstplichtigen uit Armenië niet langer in Nagorno-Karabach werden geplaatst. Hij stelde verder dat tijdens de 44-Daagse Oorlog van 2020 een aantal eenheden van het Armeense leger Nagorno-Karabach waren binnengegaan om het leger van Nagorno-Karabach¹⁴¹ te hulp te schieten. Na het staakt-het-vuren keerden zij terug naar Armenië. Dit terugkeerproces was in juli 2022 bijna voltooid en zou in september 2022 zijn afgerond. Na september 2022 zouden er geen Armeense beroepsmilitairen of dienstplichtigen meer in Nagorno-Karabach zijn gestationeerd.¹⁴² Op 2 augustus 2022 merkte een parlementslid eveneens op dat na de 44-Daagse Oorlog van 2020 geen nieuwe lichting dienstplichtigen uit Armenië in Nagorno-Karabach was geplaatst en dat de laatste lichting uit Armenië eind augustus 2022 zou afzwaaien.¹⁴³ Voorts verklaarde premier Pashinyan op 4 augustus 2022 tijdens een regeringsbijeenkomst dat er geen militairen van de Republiek Armenië in Nagorno-Karabach waren.¹⁴⁴ Op 10 november 2022 herhaalde hij dit tijdens het wekelijkse regeringsoverleg.¹⁴⁵ Verder verklaarde de minister van buitenlandse zaken op 7 december 2022 in het Armeense parlement dat Armenië geen militaire formaties op het grondgebied van Nagorno-Karabach heeft.¹⁴⁶ Andere bronnen bevestigden dat er geen militairen van het leger van de Republiek Armenië aanwezig zijn in Nagorno-Karabach.¹⁴⁷

¹³⁷ Vertrouwelijke bron, 1 november 2022.

¹³⁸ For Rights, "As I was seeing my son off, I felt that I would never see him again." *The soldier's mother does not know who to complain to*, 24 augustus 2022; News.am, *Zinuzh Media: Armenia conscripts destroy Azerbaijan special forces who attacked their combat position*, 25 september 2022; Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹³⁹ Defence.az, *Conscripts from Armenia no longer sent to Karabakh*, 9 februari 2021; Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

¹⁴⁰ Aravot, *Colonel: "By the decision of the military-political leadership, the last conscripts of 2020 will be demobilized by August 30, and we will no longer have conscripts in Artsakh"*, 29 juni 2022; Eurasianet, *Armenia pledges to complete Karabakh withdrawal this summer*, 20 juli 2022.

¹⁴¹ Het leger van Nagorno-Karabach is ook wel bekend onder de naam *Defense Army of the Republic of Artsakh (ADA)*; Hetq Online, *Artsakh Defense Army says it's taking steps to halt Azerbaijani military advance*, 26 maart 2022; Asbarez, *'Disbanding Defense Army is tantamount to treason,' says Artsakh lawmaker*, 10 augustus 2022; ArmInfo, *Artsakh Defense Army refutes another Azerbaijani misinformation*, 26 november 2022.

¹⁴² Armenpress, *Armenia military returns from NK after wartime support deployment*, 19 juli 2022; Euractiv, *Armenia says will withdraw its troops from Karabakh by September*, 19 juli 2022; BBCM, *Armenia to pull out all troops from Karabakh by end of September*, 19 juli 2022.

¹⁴³ Panorama, *Latest Azeri aggression stems from two demands issued to Armenian authorities, MP says*, 2 augustus 2022; ArmInfo, *Artsakh authorities must explain demobilization - MP*, 3 augustus 2022; Panorama, *Soldiers drafted from Armenia to Artsakh discharged early at Azerbaijan's demand, MP says*, 3 augustus 2022; Silkway News, *Armenia hastily leads his soldiers from Karabakh*, 3 augustus 2022.

¹⁴⁴ Primeminister.am, *Statements and messages of the prime minister of RA*, 4 augustus 2022; Panorama, *Pashinyan: There are no servicemen of the Republic of Armenia in Artsakh*, 4 augustus 2022.

¹⁴⁵ BBCM, *Armenian premier accuses Baku of planning 'genocide' in Karabakh*, 10 november 2022; JAM News, *"The peace agenda does not mean the 'peaceful extermination' of Armenians" - Pashinyan*, 10 november 2022.

¹⁴⁶ Armenpress, *Armenia does not maintain any military presence in Nagorno Karabakh - Foreign minister*, 7 december 2022.

¹⁴⁷ Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

4 Gewetensbezwaren

4.1 De Wet op de alternatieve dienstplicht

Dienstplichtigen kunnen in het geval van gewetens- of religieuze bezwaren een alternatieve dienstplicht vervullen. De regels ten aanzien van de alternatieve dienstplicht zijn vastgelegd in de Wet op de alternatieve dienstplicht van 17 december 2003.¹⁴⁸ Blijkens deze wet zijn twee typen alternatieve dienstplicht mogelijk. Het eerste type betreft een vervangende militaire dienstplicht, waarbij geen sprake is van het dragen, houden en gebruiken van wapens. Dit type dienstplicht duurt dertig maanden.¹⁴⁹ Een voorbeeld van dit type dienstplicht is een functie als chauffeur of als genist.¹⁵⁰ Het tweede type alternatieve dienstplicht betreft een vervangende maatschappelijke dienstplicht buiten de strijdkrachten om. Daarbij kan een dienstplichtige bijvoorbeeld gaan werken als maatschappelijk werker, tuinman, straatveger, onderhoudsmedewerker, vuilnisman, verpleger, postbode, conciërge, ambulancechauffeur of kantoormedewerker. Deze optie bestaat sinds 2013. Dit type dienstplicht duurt 36 maanden.¹⁵¹ Een persoon die dit type alternatieve dienstplicht heeft vervuld maakt weliswaar deel uit van de militaire reserve, maar zal doorgaans in de praktijk niet worden opgeroepen voor deelname aan een militaire training of voor mobilisatie.¹⁵² Voor meer informatie hierover, zie paragraaf 3.7.3.1 van het algemeen ambtsbericht Armenië van april 2016.

Volgens een bron is er voor zover bekend niemand geweest die het eerste type, een alternatieve militaire dienstplicht, heeft vervuld.¹⁵³ Volgens een andere bron zijn er sinds 2004 maar twee personen geweest die waren begonnen aan het vervullen van een alternatieve militaire dienstplicht. Na twee of drie maanden weigerden zij om dit nog langer te doen, waarna zij overstapten naar het vervullen van de reguliere militaire dienstplicht.¹⁵⁴ Volgens weer een andere bron is er sinds de aanstelling van de huidige regering in 2018 niemand geweest die een alternatieve militaire dienstplicht heeft vervuld.¹⁵⁵

¹⁴⁸ De Armeense tekst van de Wet op de alternatieve dienstplicht is beschikbaar op <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=119069>, geraadpleegd op 10 januari 2023; Een Engelse vertaling van deze wet is beschikbaar op [Legislationonline.org](https://legislationline.org), *Law of the Republic of Armenia on Alternative Service. Adopted on 17 December 2003, as amended by the Law of 10 June 2014*, 30 januari 2015, https://legislationline.org/sites/default/files/documents/a4/Armenia_law_alternative_service_am2014_en.pdf, geraadpleegd op 10 januari 2023.

¹⁴⁹ USDoS, *Armenia 2021 international religious freedom report*, 2 juni 2022, p. 6; Vertrouwelijke bron, 8 december 2022.

¹⁵⁰ Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹⁵¹ Artikel 5, lid 2, van de Wet op de alternatieve dienstplicht. Bij wet van 2 mei 2013 (nummer 31-N) is de Wet op de alternatieve dienstplicht geamendeerd. Deze wijziging werd op 8 juni 2013 van kracht; JW.org, *Armenia offers alternative civilian service to conscientious objectors*, 5 november 2013; JW.org, *Armenia successfully implements alternative civilian service*, 5 februari 2015; JW.org, *First Jehovah's Witnesses complete alternative civilian service program in Armenia*, 9 augustus 2016; EBCO, *Conscientious objection to military service in Europe 2021*, 31 maart 2022, p. 23; USDoS, *Armenia 2021 international religious freedom report*, 2 juni 2022, p. 6; De Armeense tekst van de wet van 2 mei 2013 is beschikbaar op <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=83387>, geraadpleegd op 10 januari 2023; Vertrouwelijke bron, 8 december 2022.

¹⁵² Vertrouwelijke bron, 1 november 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022; Vertrouwelijke bron, 11 november 2022.

¹⁵³ Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹⁵⁴ Vertrouwelijke bron, 1 november 2022.

¹⁵⁵ Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

Er zijn daarentegen wel dienstplichtigen geweest die een vervangende maatschappelijke dienstplicht buiten de strijdkrachten om hebben vervuld. Dit waren in de praktijk vrijwel allemaal Jehova's getuigen.¹⁵⁶ Volgens het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken vervulden in oktober 2021 124 Jehova's getuigen een maatschappelijke dienstplicht. Tot dan toe hadden 302 Jehova's getuigen deze dienstplicht voltooid.¹⁵⁷ Volgens het *Office of Public Information* van de Jehova's Getuigen hadden op 1 maart 2022 438 Jehova's getuigen een dergelijke dienstplicht vervuld.¹⁵⁸ Volgens een artikel op de Armeense nieuwswebsite *News.am* begonnen in de zomer van 2022 twintig personen aan het vervullen van hun maatschappelijke dienstplicht.¹⁵⁹

4.2 Reservisten en gewetensbezwaren

De wet voorziet niet in een overgang van de militaire dienstplicht naar de alternatieve dienstplicht. Dat betekent dat een dienstplichtige die al begonnen is aan het vervullen van zijn militaire dienstplicht, niet alsnog een geslaagd beroep kan doen op gewetensbezwaren en kan opteren voor een alternatieve dienstplicht.¹⁶⁰ Evenmin voorziet de wet in de situatie dat een reservist zich beroept op gewetensbezwaren.¹⁶¹ Meerdere bronnen gaven aan niet bekend te zijn met een dergelijke zaak.¹⁶² Verschillende bronnen stelden dat reservisten naar verwachting geen geslaagd beroep kunnen doen op gewetensbezwaren wanneer zij worden opgeroepen voor een training of wanneer zij worden gemobiliseerd, omdat zij reeds hun militaire dienstplicht hebben vervuld en toen geen bezwaar kenbaar hadden gemaakt tegen de militaire dienstplicht.¹⁶³

¹⁵⁶ Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹⁵⁷ USDoS, *Armenia 2021 international religious freedom report*, 2 juni 2022, p. 9.

¹⁵⁸ JW.org, *Information on conscientious objection to military service involving Jehovah's witnesses*, 21 maart 2022.

¹⁵⁹ News.am, *20 Armenia citizens sent to alternative service within military draft framework to get monetary reimbursement*, 6 oktober 2022.

¹⁶⁰ Artikel 3, lid 2, van de Wet op de alternatieve dienstplicht; EBCO, *Conscientious objection to military service in Europe 2021*, 31 maart 2022, p. 23; Peace Dialogue, *Report on the results of standardized perceptions survey on the rights of conscripts*, 11 november 2022.

¹⁶¹ Vertrouwelijke bron, 2 november 2022; Vertrouwelijke bron, 11 november 2022.

¹⁶² Vertrouwelijke bron, 11 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹⁶³ Vertrouwelijke bron, 14 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022; Vertrouwelijke bron, 11 november 2022.

5 Strafvervolging

5.1 Desertie ten tijde van een militair conflict

De strafmaten voor strafbare feiten zoals desertie, het verlaten van de militaire post, dienstplichtontduiking en het niet gehoor geven aan mobilisatie, staan beschreven in het Wetboek van Strafrecht (WvS). Het oude WvS dateert van 18 april 2003.¹⁶⁴ Op 5 mei 2021 keurde het parlement een nieuw WvS goed. Dit wetboek werd op 1 juli 2022 van kracht.¹⁶⁵ Daarbij is van belang dat in Armenië nieuwe of gewijzigde strafbepalingen niet met terugwerkende kracht mogen worden toegepast, tenzij dit gunstiger uitpakt voor de betrokken persoon.¹⁶⁶ Volgens verschillende bronnen vindt bestraffing plaats in overeenstemming met de wet. Daarbij wordt doorgaans de minimale straf opgelegd als er verder geen verzwarende omstandigheden in de zaak aanwezig zijn.¹⁶⁷

Voor 1 juli 2022 was desertie ten tijde van een militair conflict strafbaar op grond van artikel 362, lid 3, WvS. Hierin stond dat desertie gepleegd tijdens een staat van oorlog, een militair conflict of onder gevechtsumstandigheden werd bestraft met een gevangenisstraf van zes tot twaalf jaar.¹⁶⁸ Bij wet van 28 oktober 2020 zijn in artikel 362, lid 3, WvS, de woorden 'zes tot twaalf jaar' vervangen door 'acht tot vijftien jaar'.¹⁶⁹ Sinds 1 juli 2022 is desertie ten tijde van een militair conflict strafbaar op grond van artikel 526, lid 4, WvS. Hierin staat dat desertie gepleegd tijdens een staat van oorlog, een militair conflict of onder gevechtsumstandigheden wordt bestraft met een gevangenisstraf van tien tot vijftien jaar. Het verlaten van een militaire post ten tijde van een militair conflict met de intentie om de militaire dienst volledig te verlaten valt hier eveneens onder.¹⁷⁰

Tijdens de 44-Daagse Oorlog van 2020 kwam desertie in het Armeense leger voor. Bij een persconferentie op 19 november 2020 stelde een voormalige kolonel-generaal (*general-gndapet*) dat er in de eerste vijf dagen van de oorlog 1.500 Armeense militairen en vrijwilligers waren gedeserteerd.¹⁷¹ Dat er tijdens deze

¹⁶⁴ De Armeense tekst van het Wetboek van Strafrecht van 18 april 2003 is beschikbaar op <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=69646>, geraadpleegd op 10 januari 2023. Zie voor een Engelse vertaling van deze wet: European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Armenia Criminal Code as of 23 May 2018*, 12 maart 2021.

¹⁶⁵ De Armeense tekst van het Wetboek van Strafrecht van 5 mei 2021 is beschikbaar op <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=153080>, geraadpleegd op 10 januari 2023. Een Engelse vertaling is beschikbaar op Freedom of Information Center of Armenia (FOICA), *Criminal Code of the Republic of Armenia*, http://www.foi.am/u_files/file/legislation/CRIMINAL%20CODE%20OF%20THE%20REPUBLIC%20OF%20ARMENIA.pdf, geraadpleegd op 10 januari 2023.

¹⁶⁶ Artikel 9, WvS; Vertrouwelijke bron, 1 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹⁶⁷ Een verzwarende omstandigheid zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat iemand deserteerde bij een gevecht waarbij veel doden en gewonden vielen en/of veel militairen krijgsgevangen werden genomen, terwijl dit voorkomen had kunnen worden als hij of zij was gebleven om de militaire eenheid te verdedigen; News.am, *Armenia investigative committee: Battalion commander who was on-duty in Karabakh's Khtsaber village is arrested*, 14 september 2021; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹⁶⁸ Prosecutor.am, *Announcement of the RA military prosecutor's office*, 8 oktober 2020.

¹⁶⁹ Arka News Agency, *Armenia toughens punishment for military service evasion and desertion*, 28 oktober 2020; Hetq Online, *Armenian parliament enacts tougher penalties for draft dodgers, deserters*, 28 oktober 2020; De Armeense tekst van de wet van 28 oktober 2020 (nummer HO-465-N) is beschikbaar op <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=147111>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

¹⁷⁰ Artikel 526, lid 4, WvS.

¹⁷¹ Hetq Online, *Former chief of the general staff of the RA armed forces says "lack of leadership, ignorance" main reasons for Artsakh defeat*, 19 november 2020; Caucasus Watch, *Political crisis in Armenia: former high-ranking military official reveals the reasons for Armenia's defeat in the war*, 19 november 2020; Asbarez, *Former army general blames Pashinyan for Artsakh defeat*, 19 november 2020.

oorlog sprake was van desertie volgde eveneens uit een verklaring van de nationale veiligheidsdienst (NSS) van 5 november 2020 dat als een deserteur na zijn aanhouding aangaf dat hij zijn militaire dienst zou willen vervolgen, hij niet in voorarrest zou worden geplaatst.¹⁷²

Volgens een artikel van *Radio Azatutyun*, de Armeense tak van *Radio Free Europe/Radio Liberty* (RFE/RL), van 26 augustus 2021 waren er meer dan 1.600 strafdossiers in verband met desertie, dienstweigering of andere misdrijven en overtredingen die gerelateerd waren aan de militaire dienst tijdens de 44-Daagse Oorlog van 2020.¹⁷³ Verder berichtte het Openbaar Ministerie op 28 september 2021 dat het meer dan tweeduizend strafdossiers had in verband met de 44-Daagse Oorlog van 2020.¹⁷⁴ 800 personen waren in staat van beschuldiging gesteld. 48 zaken, die betrekking hadden op 55 personen, waren naar de rechtbank doorgestuurd.¹⁷⁵ Van die 48 zaken hielden 7 zaken, die betrekking hadden op 8 personen, verband met artikel 361, lid 7, WvS (het verlaten van een militaire eenheid tijdens een staat van oorlog) en 2 zaken, die betrekking hadden op 2 personen, met artikel 362, lid 3, WvS (desertie ten tijde van een militair conflict).¹⁷⁶

Medio september 2021 berichtten Armeense media over een luitenant-kolonel van het Armeense leger die op 14 september 2021 in voorarrest was geplaatst. Een van de aanklachten hield verband met desertie op 13 december 2020.¹⁷⁷

Volgens een bron liepen er twee rechtszaken tegen twee officieren in verband met desertie. Een zaak liep nog en in de andere zaak had de rechtszaak niet tot een veroordeling geleid.¹⁷⁸

Volgens twee bronnen waren er in het najaar van 2022 mogelijk nog enkele honderden openstaande strafdossiers die verband hielden met desertie. De meeste zaken bevonden zich nog in de onderzoeksfase.¹⁷⁹ Een bron verwachtte niet dat het aantal zaken dat al was doorgestuurd naar de rechtbank nog verder zal toenemen en dat de openstaande zaken met het verstrijken van de tijd wegens gebrek aan bewijs zullen worden gesloten.¹⁸⁰ Volgens een andere bron waren al veel zaken gesloten wegens een gebrek aan bewijs. Veel andere zaken stonden tegen het einde van de verslagperiode nog open, omdat het justitieel systeem in Armenië overbelast was. In sommige lopende rechtszaken stonden de eerstvolgende zittingen pas in 2024 gepland.¹⁸¹

Een andere bron gaf aan dat de meeste zaken waren gesloten, omdat de bewijslast bij de staat lag en het voor de staat zeer moeilijk was om in de context van de

¹⁷² News.am, *Armenia National Security Service: If person detained for desertion wants to continue service, he won't be arrested*, 5 november 2020.

¹⁷³ Radio Azatutyun, *Amnesty for citizens accused of crimes related to military service discussed in Armenia*, 26 augustus 2021.

¹⁷⁴ Prosecutor.am, *More than 800 accused, 55 people sued in the result of crimes committed during the war 2020 in the armed forces of the Republic of Armenia and Republic of Artsakh*, 28 september 2021.

¹⁷⁵ Armenpress, *800 people prosecuted in war-related criminal cases in Armenia – Prosecutor general*, 22 april 2022; Asbarez, *Armenia has initiated criminal cases against 60 Azerbaijani leaders over 2020 war*, 22 april 2022; News.am, *Armenia prosecutor general: 2,150 criminal cases on crimes in 44-day war investigated*, 22 april 2022.

¹⁷⁶ Hetq Online, *Criminal cases linked to Armenia's military defeat; Investigators grill Artsakh president, military commanders*, 28 september 2021; Turan, *800 Armenian soldiers were charged with two thousand criminal cases*, 28 september 2021.

¹⁷⁷ News.am, *Armenia investigative committee: Battalion commander who was on-duty in Karabakh's Khtsaberid village is arrested*, 14 september 2021; Armenpress, *Battalion commander jailed in investigation into 2020 December mass capture of Armenian troops*, 15 september 2021; Aravot, *Battalion commander jailed in investigation into 2020 December mass capture of Armenian troops*, 15 september 2021.

¹⁷⁸ Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹⁷⁹ Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹⁸⁰ Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022.

¹⁸¹ Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022.

oorlog desertie te bewijzen. Deze bron was niet op de hoogte van veroordelingen wegens desertie.¹⁸²

Er is geen informatie gevonden over daadwerkelijk uitgesproken strafrechtelijke veroordelingen wegens desertie uit het Armeense leger sinds de 44-Daagse Oorlog van 2020.

5.2 Verlaten van een militaire post ten tijde van een militair conflict

Het verlaten van een militaire post ten tijde van een militair conflict zonder de intentie om de militaire dienst te verlaten, is eveneens strafbaar. Deze situatie doet zich bijvoorbeeld voor wanneer iemand voor korte tijd zijn militaire eenheid verlaat om sociale redenen, bijvoorbeeld om een vriendin, een familielid of een bruijloft te bezoeken, en daarna weer terugkeert naar zijn post.¹⁸³ Voor 1 juli 2022 was dit strafbaar op grond van artikel 361, lid 7, WvS. Hieruit volgde dat het verlaten van een militaire post tijdens een staat van oorlog, een militair conflict of onder gevechtssomstandigheden werd bestraft met een gevangenisstraf van drie tot acht jaar. Bij wet van 28 oktober 2020 zijn in lid 7 de woorden 'drie tot acht jaar' vervangen door 'zes tot twaalf jaar'.¹⁸⁴ Sinds 1 juli 2022 is het verlaten van een militaire post ten tijde van een militair conflict strafbaar op grond van artikel 525, lid 5, WvS. Hieruit volgt dat het verlaten van een militaire post tijdens een staat van oorlog, een militair conflict of onder gevechtssomstandigheden wordt bestraft met een gevangenisstraf vijf tot tien jaar.¹⁸⁵

Volgens een bron waren in verband met artikel 361 WvS in 2021 zes onderzoeken gestart tegen reservisten die zich niet aan hun taken hielden. Vier zaken werden geseponneerd, omdat er geen strafbaar feit kon worden vastgesteld. Twee zaken stonden nog open.¹⁸⁶

Er is geen informatie gevonden over daadwerkelijk uitgesproken strafrechtelijke veroordelingen wegens het verlaten van een militaire eenheid of militaire post sinds de 44-Daagse Oorlog van 2020.

5.3 Dienstplichtontduiking en het niet gehoor geven aan mobilisatie

Voor 1 juli 2022 waren dienstplichtontduiking en het niet gehoor geven aan mobilisatie strafbaar op grond van artikel 327, WvS. In artikel 327, lid 1, WvS, stond dat het ontduiken van een oproep voor de militaire dienstplicht of de alternatieve dienstplicht, voor een training en militaire oefeningen, werd bestraft met maximaal twee maanden hechtenis of een gevangenisstraf van maximaal drie jaar. In artikel 327, lid 2, WvS, stond dat als dit feit werd begaan door zichzelf lichamelijk letsel toe te brengen, door ziekte te veinzen, door een document te vervalsen of op een andere manier te misleiden, dit werd bestraft met een hechtenis van één tot drie maanden of met een gevangenisstraf van één tot vijf jaar.¹⁸⁷ In artikel 327, lid 3, WvS, stond dat als de feiten, zoals bedoeld in lid 1 of lid 2 van dit

¹⁸² Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹⁸³ Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

¹⁸⁴ Hetq Online, *Armenian parliament enacts tougher penalties for draft dodgers, deserters*, 28 oktober 2020.

¹⁸⁵ Artikel 525, lid 5, WvS.

¹⁸⁶ Vertrouwelijke bron, 26 november 2022.

¹⁸⁷ ArmInfo, *Attempt to "defer" from compulsory military service through the falsification of medical documents revealed in Defense*, 24 mei 2019; Investigative.am, *Charges pressed for evasion from regular military conscription*, 1 augustus 2019.

artikel, zijn gepleegd tijdens een staat van oorlog, een militair conflict of onder gevechtssituaties, dit werd bestraft met een gevangenisstraf van vier tot acht jaar. Bij wet van 28 oktober 2020 zijn in lid 3 de woorden 'vier tot acht jaar' vervangen door 'zes tot twaalf jaar'.¹⁸⁸

Sinds 1 juli 2022 zijn dienstplichtontduiking en het niet gehoor geven aan mobilisatie strafbaar op grond van artikel 461, WvS. In artikel 461, lid 1, WvS, staat dat het ontduiken van de militaire dienstplicht of de alternatieve dienstplicht, wordt bestraft met een gevangenisstraf van twee tot vijf jaar. In artikel 461, lid 2, WvS, staat dat als dit feit werd begaan door zichzelf lichamelijk letsel toe te brengen, door ziekte te veinzen, door een document te vervalsen of op een andere manier te misleiden, dit wordt bestraft met een gevangenisstraf van vier tot acht jaar. In artikel 461, lid 3, WvS, staat dat als de feiten zoals bedoeld in lid 1 of lid 2 van dit artikel zijn gepleegd tijdens een staat van oorlog of een militair conflict, dit wordt bestraft met een gevangenisstraf van zes tot twaalf jaar. Het niet gehoor geven aan mobilisatie valt eveneens onder artikel 461, lid 3, WvS. Uit het vierde lid volgt dat de persoon die het feit zoals genoemd in lid 1 of 2 van artikel van artikel 461 heeft begaan niet strafrechtelijk vervolgd zal worden, als hij zich vrijwillig meldt bij het militaire commissariaat voor het vervullen van de militaire dienstplicht of de alternatieve dienstplicht.¹⁸⁹ Het ontduiken van een militaire training is strafbaar op grond van artikel 462, WvS. Hierop staat een boete van maximaal 20.000 dram,¹⁹⁰ een hechtenis van maximaal twee maanden of een gevangenisstraf van maximaal twee jaar.¹⁹¹

In verband met de registratie bij de militaire commissariaten vinden bij jongens op vijftienjarige en zestienjarige leeftijd medische onderzoeken in poliklinieken plaats. De medische instellingen geven hun bevindingen door aan de militaire commissariaten. Bij het bereiken van de achttienjarige leeftijd ontvangen de jongens een oproep voor de keuring.¹⁹² Daarbij is het mogelijk om te vragen om tijdelijk uitstel van de militaire dienstplicht.¹⁹³ Vrijstelling is eveneens mogelijk (zie paragraaf 1.1).¹⁹⁴

Twee keer per jaar, in de winter en in de zomer, vinden oproeprondes plaats. Voor iedere oproepronde is een besluit van de regering nodig. Tijdens een oproepronde ontvangen degenen die zijn goedgekeurd en geen uitstel of vrijstelling hebben een individuele oproep voor het vervullen van de militaire dienstplicht. Verder zwaaien degenen die hun dienstplicht hebben volbracht in een oproepronde af.¹⁹⁵ In de

¹⁸⁸ Arka News Agency, *Armenia toughens punishment for military service evasion and desertion*, 28 oktober 2020; Hetq Online, *Armenian parliament enacts tougher penalties for draft dodgers, deserters*, 28 oktober 2020.

¹⁸⁹ Artikel 461, WvS.

¹⁹⁰ News.am, *Armenia MOD proposes to raise penalty for reserve officers who refuse to participate in military call-ups*, 23 januari 2020; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022; 20.000 dram komt overeen met circa 48 euro, www.wisselkoers.nl, geraadpleegd op 10 januari 2023.

¹⁹¹ Artikel 462, WvS; Vertrouwelijke bron, 1 november 2022.

¹⁹² Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

¹⁹³ Artikel 22 van de Wet op de militaire dienst; Peace Dialogue, *Report on the results of standardized perceptions survey on the rights of conscripts*, 11 november 2022.

¹⁹⁴ Artikel 21 van de Wet op de militaire dienst; Hetq Online, *Armenian parliament approves military service exemption bill*, 4 maart 2022.

¹⁹⁵ Artikel 19, lid 4, van de Wet op de militaire dienst; Armenpress, *Armenia's president signs decree on summer draft and demobilization*, 19 mei 2015; Arka News Agency, *Armenian government approves conscription and demobilization dates*, 29 november 2018; Caucasian Knot, *Conscripts' parents complain about conditions of army service in Nagorno-Karabakh*, 30 november 2020; Caucasian Knot, *Parents of Armenian conscripts achieve week-long vacations for their sons*, 1 december 2020; Permanent mission of the Republic of Armenia to the Organisation for Security and Co-operation in Europe, *Republic of Armenia questionnaire on the code of conduct on politico-military aspects of security*, 15 april 2021, p. 8; News.am, *Armenia 1st military unit participants in recent Artsakh war are solemnly demobilized*, 1 juli 2021.

verslagperiode gingen alle reguliere oproeprondes door, ondanks de staat van oorlog en de corona-epidemie.¹⁹⁶

De militaire dienstplicht geldt voor alle mannen tussen de 18 en 27 jaar.¹⁹⁷ Mannen die tijdens hun studie in het hoger onderwijs een militaire opleiding aan een militair opleidingsinstituut¹⁹⁸ hebben afgerond en zijn gekwalificeerd als reserveofficier, zijn dienstplichtig tot de leeftijd van 35 jaar.¹⁹⁹ De dienstplicht duurt 24 maanden. Deze periode van 24 maanden gaat in op de dag dat de dienstplichtige zich bij het militair commissariaat meldt voor vertrek naar het centrale verzamelpunt in Jerevan (zie paragraaf 3.2).²⁰⁰

Een dienstplichtontduiker heeft gedurende 9 jaar, van zijn 18de tot zijn 27ste, de gelegenheid om alsnog mee te doen aan 1 van de 18 oproeprondes die in deze periode plaatsvinden. Indien een dienstplichtige wordt aangetroffen of zichzelf aangeeft, wordt hij meegenomen naar het regionale militaire commissariaat. Indien uit de medische keuring blijkt dat iemand geschikt is voor het vervullen van de militaire dienstplicht, ontvangt hij hiertoe een oproep. Als hij daar vervolgens gehoor aan geeft, wordt het strafdossier gesloten. Vanaf 27-jarige leeftijd²⁰¹ is het niet meer mogelijk om alsnog de dienstplicht te vervullen. In dat geval blijft het strafdossier nog 10 jaar openstaan. Na 10 jaar kan hij een verzoek indienen om de zaak af te sluiten.²⁰²

Op 17 mei 2021 ondertekende president Armen Sargsyan de amnestiewet die op 6 mei 2021 door het parlement was aangenomen. Deze amnestiewet had betrekking op personen die vanaf de ingangsdatum, 19 mei 2021, ouder dan 27 jaar waren of, in het geval van reserveofficieren, ouder dan 35, die de militaire dienstplicht of de vervangende dienstplicht hadden ontdoken en die verdacht werden van of aangeklaagd waren op grond van, of veroordeeld waren op grond van artikel 327, lid

¹⁹⁶ In de winter van 2020 liep de oproepronde van 25 december 2020 tot 3 maart 2021. In de zomer van 2021 begon de oproepronde op 21 juni 2021. In de winter van 2021 liep de oproepronde van 25 oktober 2021 tot 31 januari 2022. In de zomer van 2022 liep de oproepronde van 13 juni 2022 tot 30 augustus 2022. Tot slot startte de oproepronde voor de winter van 2022 op 24 oktober 2022; Armenpress, *Armenia to start winter conscription on December 25*, 23 december 2020; Public Radio of Armenia, *Winter conscription and demobilization to start in Armenia on December 25*, 24 december 2020; Hay Zinvor, *Heart size and in heart...*, 4 maart 2021; Panorama, *Summer conscription kicks off in Armenia*, 21 juni 2021; Armenpress, *2021 summer draft kicks off in Armenia*, 21 juni 2021; Hay Zinvor, *Even stronger in spirit and will*, 29 juli 2021; Panorama, *Armenian government to approve winter conscription and demobilization dates*, 21 oktober 2021; Armenpress, *Summer conscription for mandatory military service start April 18*, 15 april 2022; ArmInfo, *MoD: Summer conscription has started in Armenia*, 13 juni 2022; Mil.am, *The RA minister of defence visited the central gathering point*, 13 juni 2022; Arka News Agency, *Armenian government to approve terms of winter military call-up and demobilization*, 19 oktober 2022.

¹⁹⁷ Artikel 19, lid 1, van de Wet op de militaire dienst; Peace Dialogue, *Report on the results of standardized perceptions survey on the rights of conscripts*, 11 november 2022.

¹⁹⁸ Er zijn meerdere militaire opleidingsinstellingen, te weten de National Defense Research University, de Vazgen Sargsyan Military University, de Armenak Khanperyants Military Aviation University, het Monte Melkonyan Military College en de YSMU Military Medicine Faculty; Mil.am, *Armenian Army, Military educational institutions of the RA armed forces*, www.mil.am/en, geraadpleegd op 10 januari 2023.

¹⁹⁹ Artikel 19, lid 1, van de Wet op de militaire dienst; Investigative.am, *Notification on procedure for releasing persons who have evaded from regular military service from criminal liability*, 23 april 2019.

²⁰⁰ Artikel 5, lid 4, onder 1, en artikel 6, lid 1, onder 1, van de Wet op de militaire dienst; DCAF, *The rights of conscripts in Eastern Europe, Central Asia, and the South Caucasus*, 29 juni 2021, p. 10; EBCO, *Conscientious objection to military service in Europe 2021*, 31 maart 2022, p. 22; Arka News Agency, *Armenia may cut period of mandatory military service*, 30 augustus 2022.

²⁰¹ Of 35-jarige leeftijd in het geval van mannen die tijdens hun studie in het hoger onderwijs een militaire opleiding aan een militair opleidingsinstituut hebben afgerond en zijn gekwalificeerd als reserveofficier.

²⁰² Artikel 83, lid 1, onder 2, WvS; Caucasian Knot, *The draft-dodgers in Armenia who come to military registration and enlistment offices of their own free will be exempted from criminal liability*, 25 november 2011; Investigative.am, *Notification on procedure for releasing persons who have evaded from regular military service from criminal liability*, 23 april 2019; Vertrouwelijke bron, 1 november 2022.

1 of lid 3, WvS.²⁰³ Deze amnestieregeling had gevolgen voor meer dan 5.000 personen op de lijst van gezochte personen én voor 124 veroordeelden.²⁰⁴ Deze amnestiewet maakte het mogelijk dat personen die naar het buitenland waren vertrokken om de dienstplicht te ontwijken konden terugkeren. Dat moesten zij wel uiterlijk op 31 december 2021 doen. Na terugkeer werden zij korte tijd in hechtenis genomen in verband met onderzoek.²⁰⁵ De amnestiewet gold niet voor reservisten die geen gehoor hadden gegeven aan een oproep in het kader van de mobilisatie in 2020 of voor degenen die waren gedeserteerd tijdens of na de 44-Daagse Oorlog van 2020.²⁰⁶

Volgens een bron had het Openbaar Ministerie tussen 27 september 2020 en eind mei 2021 151 strafdossiers inzake reservisten op grond van artikel 327, lid 3, WvS (geen gehoor geven aan mobilisatie). Van deze 151 zaken werden 50 zaken in één procedure samengevoegd. Zes zaken werden geseponeerd, omdat er geen strafbaar feit kon worden vastgesteld. Tegen 84 personen werd formeel een aanklacht ingediend en de zaken van 6 personen zijn nadien weer geseponeerd, omdat er geen strafbaar feit kon worden vastgesteld. Er zaten 3 personen in hechtenis en 68 personen mochten Armenië niet verlaten. De meeste zaken bevonden zich eind mei 2021 nog in vooronderzoek.

Daarnaast meldde de politie volgens dezelfde bron dat tussen 27 september 2020 en februari 2022 157 strafdossiers geopend waren inzake reservisten op grond van artikel 327, lid 3, WvS (geen gehoor geven aan mobilisatie). Van deze 157 zaken was 1 zaak doorgestuurd naar de rechtbank, 7 zaken waren beëindigd en 149 zaken bevonden zich nog in vooronderzoek.

Verder had het ministerie van Defensie volgens dezelfde bron 812 zaken van reservisten, die geen gehoor hadden gegeven aan een oproep in het kader van de mobilisatie, voor onderzoek doorgestuurd. Volgens dit ministerie liepen er tussen 27 september 2020 en 24 februari 2022 twee rechtszaken die betrekking hadden op twee personen die waren aangeklaagd op grond van artikel 327, lid 3, WvS.²⁰⁷

Volgens een andere bron zijn er ook zaken opgestart die betrekking hadden op dienstweigeraars, maar zijn deze zaken heel vaak nadien weer gesloten.²⁰⁸

Er is geen informatie gevonden over daadwerkelijk uitgesproken strafrechtelijke veroordelingen wegens dienstplichtontduiking of het niet gehoor geven aan mobilisatie sinds de 44-Daagse Oorlog van 2020.

²⁰³ Arka News Agency, *Armenia to amnesty draft evaders*, 8 april 2021; Armenpress, *Armenian government plans to grant pardon to pre-war draft evaders*, 8 april 2021; USDoS, *Armenia 2021 international religious freedom report*, 2 juni 2022, p. 9; De Armeense tekst van de amnestiewet van 6 mei 2021 is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=152705>, geraadpleegd op 10 januari 2023.

²⁰⁴ Primeminister.am, *Government comes up with legislative initiative on amnesty for those who evaded mandatory army service and mobilization*, 8 april 2021; News.am, *Amnesty to be applied to men who avoided Armenia compulsory military service and reached age of 27*, 8 april 2021; Parliament.am, *Draft law endorsed at committee*, 5 mei 2021; JAM News, *President of Armenia to pardon draft evaders*, 18 mei 2021.

²⁰⁵ Moj.am, *Steps for application of the Law "On amnesty; the Law having entered into force today*, 19 mei 2021; Iravaban.net, *Attorneys can assist individuals avoided military service, in the issues connected with amnesty*, 26 mei 2021.

²⁰⁶ News.am, *Armenia legislature adopts law on amnesty for those who have not carried out compulsory military service*, 6 mei 2021; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

²⁰⁷ Vertrouwelijke bron, 25 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 30 november 2022.

²⁰⁸ Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022.

5.4 Discriminatoire bestraffing

Verschillende bronnen geven aan dat in geval van strafrechtelijke vervolging op grond van dienstweigering, desertie dan wel het verlaten van de militaire post ten tijde van een militair conflict, in Armenië geen sprake is van een onevenredige of discriminatoire bestraffing of tenuitvoerlegging van de straf wegens ras, religie, nationaliteit, lidmaatschap van een bepaalde sociale groep of politieke overtuiging.²⁰⁹

²⁰⁹ Vertrouwelijke bron, 17 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

6 De aanvallen op 13 en 14 september 2022

Het interstatelijk conflict tussen Armenië en Azerbeidzjan is complex en speelt al tientallen jaren. Op 13 en 14 september 2022 vonden hevige gevechten plaats tussen Armenië en Azerbeidzjan op en rond de Armeens-Azerbeidzjaanse grens. Het was de grootste opslaaing van geweld sinds de 44-Daagse Oorlog van 2020.²¹⁰ Volgens het Armeense ministerie van Defensie voerde het Azerbeidzjaanse leger vanaf vijf minuten na middernacht artilleriebeschietingen en (drone-)aanvallen uit op meerdere plaatsen langs de grens in Armenië. Het ging daarbij onder meer om plaatsen in de omgeving van de stad Goris, de stad Kapan en het dorp Ishkhanasar (provincie Syunik), het dorp Sotk, het dorp Artanish en het stadje Vardenis (provincie Gegharkunik) en het stadje Jermuk (provincie Vayots Dzor).²¹¹ Volgens de Azerbeidzjaanse autoriteiten legde het Armeense leger mijnen in de omgeving van Laçin en beschoot het militaire posities in de omgeving van de steden Daşkasan, Kalbajar, Laçin en Zangilan.²¹² De volgende ochtend vonden eveneens beschietingen en aanvallen plaats door beide legers op meerdere plaatsen langs de grens.²¹³ Om acht uur 's avonds ging een staakt-het-vuren in.²¹⁴ Op 15 september 2022 meldde het Armeense ministerie van Defensie geen vijandelikheden meer.²¹⁵

6.1 Omgekomen burgers en militairen

Premier Pashinyan verklaarde op 14 september 2022 dat tot dan toe 105 Armeense militairen waren omgekomen.²¹⁶ Op 16 september 2022 stelde hij dat dodental bij naar 135.²¹⁷ Op 19 september 2022 berichtte de Armeense veiligheidsraad dat 207 Armeniërs waren omgekomen of vermist waren geraakt. Drie burgers waren gedood en twee anderen werden als vermist beschouwd. 293 militairen en 7 burgers waren gewond.²¹⁸ Van de 7 gewonde burgers kwamen er 4 uit de provincie Gegharkunik, 1

²¹⁰ RFE/RL, *At least 49 Armenian soldiers killed in fresh fighting with Azerbaijan*, 13 september 2022; RFE/RL, *U.S. speaker confirms visit to Armenia as Yerevan, Baku say border situation stabilized*, 16 september 2022.

²¹¹ Public Radio of Armenia, *Azerbaijan firing intensively in the direction of Armenian's Goris, Sotk and Jermuk: Artillery and UAVs employed – MoD*, 13 september 2022; Al Jazeera, *Armenia, Azerbaijan trade blame over deadly border clashes*, 13 september 2022; News.am, *Karasin: Armenia-Azerbaijan border ceasefire is achieved thanks to Russia's efforts*, 13 september 2022; RFE/RL, *Azerbaijan, Armenia each report dozens killed in overnight clashes as world leaders urge halt to fighting*, 13 september 2022; Armenpress, *Situation in Gegharkunik and Vardenis*, 13 september 2022; News.am, *Armenian province governor: Situation is tense, we have 43 wounded*, 13 september 2022.

²¹² Mod.gov.az, *Armenian armed forces committed large-scale provocations in Dashkasan, Kalbajar and Lachin directions*, 13 september 2022; Turan, *Azerbaijani foreign ministry blamed Armenia for escalation on border*, 13 september 2022; Trend, *Azerbaijani MoD publishes list of killed servicemen following recent clashes with Armenian troops*, 14 september 2022.

²¹³ News.am, *No Azerbaijan shots fired towards Armenia's Kapan, Goris cities for several hours now*, 14 september 2022; CNN, *Ceasefire is short-lived as Azerbaijan and Armenia resume attacks*, 14 september 2022.

²¹⁴ AP News, *Armenia, Azerbaijan agree on cease-fire to end fighting*, 15 september 2022; CivilNet, *Ceasefire appears to hold overnight, defense ministry says*, 15 september 2022; DW, *Armenia announces cease-fire agreement with Azerbaijan*, 15 september 2022; CivilNet, *Yerevan and Baku "reach ceasefire agreement"*, 15 september 2022.

²¹⁵ OC Media, *Explainer: What happened in Armenia and Azerbaijan on 13-14 September?*, 15 september 2022; RFE/RL, *U.S. speaker confirms visit to Armenia as Yerevan, Baku say border situation stabilized*, 16 september 2022.

²¹⁶ CivilNet, *105 Armenian soldiers killed in Azerbaijan's major attack*, 14 september 2022; BBC News, *Armenia says 105 troops killed in Azerbaijan border clashes, ? september 2022*; AA, *Baku says ready to hand over bodies of 100 Armenian soldiers killed in clashes*, 14 september 2022.

²¹⁷ Hetq Online, *Pashinyan confirms 135 Armenian soldiers killed in Azerbaijani attacks*, 16 september 2022; Public radio of Armenia, *Armenia confirms 135 troops killed in Azerbaijani attack*, 16 september 2022.

²¹⁸ Armenpress, *207 killed or missing as a result of latest Azerbaijani aggression – Armenia Security Council*, 19 september 2022.

uit de provincie Syunik en 2 uit de provincie Vayots Dzor.²¹⁹ Volgens berichten in de Armeense media overleed een van de gewonde burgers een paar dagen later.²²⁰ Verder werden er 20 Armeense krijgsgevangenen gemaakt, die nadien weer vrij zijn gelaten door Azerbeidzjan.²²¹

Het Azerbeidzjaanse ministerie van Defensie verklaarde op 13 september 2022 dat vijftig Azerbeidzjaanse militairen waren gesneuveld, onder wie acht grenswachten van de *State Border Service* (SBS).²²² Op 15 september 2022 meldde dit ministerie dat tot dan toe 71 Azerbeidzjaanse militairen waren omgekomen.²²³ Een paar dagen later stelde het ministerie het dodental bij naar 80.²²⁴ Verder waren er volgens dit ministerie 281 militairen en 2 burgers gewond geraakt.²²⁵ Daarbij ging het om één inwoner van het dorp Bozlu en één inwoner van het dorp Ağdaban.²²⁶

Volgens verschillende bronnen vielen in totaal minstens 287 doden en honderden gewonden als gevolg van de aanvallen op 13 en 14 september 2022.²²⁷

6.2 Betrokkenheid van dienstplichtigen en reservisten

Bij de artilleriebeschietingen en (drone-)aanvallen op militaire eenheden en militaire posten bij de grens op 13 en 14 september 2022 kwamen meerdere dienstplichtigen om het leven, raakten dienstplichtigen gewond en werden dienstplichtigen krijgsgevangenen gemaakt.²²⁸ Sommige bronnen sloten niet uit dat reservisten zich ten tijde van de aanvallen op 13 en 14 september 2022 ook in militaire eenheden en militaire posten bij de grens ophielden.²²⁹ Volgens andere bronnen waren reservisten niet betrokken bij de aanvallen van 13 en 14 september 2022.²³⁰

²¹⁹ CivilNet, *Pashinyan raises death toll to 105, as Azerbaijan continues attacks along much of border*, 14 september 2022; Armenpress, *3 out of 7 Armenian civilians wounded in latest Azeri attack continue receiving treatment in hospitals*, 19 september 2022.

²²⁰ Arka News Agency, *Armenian civilian wounded in Azerbaijani offensive dies in hospital*, 22 september 2022; Hetq Online, *One of seven Armenian civilians injured in Azerbaijani attacks has died*, 22 september 2022.

²²¹ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Kamerbrief over stand van zaken conflict tussen Armenië en Azerbeidzjan*, 22 december 2022.

²²² Turan, *50 killed – Azerbaijan announced its losses at fighting on the border*, 13 september 2022.

²²³ RFE/RL, *Yerevan says unconfirmed truce with Azerbaijan holds as Baku updates death toll*, 15 september 2022; Reuters, *71 Azeri soldiers killed in clashes with Armenia this week – Azeri defence ministry*, 15 september 2022.

²²⁴ News.az, *2 more servicemen of Azerbaijani Armed Forces martyred*, 17 september 2022; CivilNet, *Armenia raises number of dead, missing to 207*, 19 september 2022; Caspian News, *Azerbaijan discloses number of soldiers wounded after Armenia's border provocations*, 19 september 2022; AA, *Azerbaijan hands over bodies of 95 more Armenian soldiers*, 20 september 2022.

²²⁵ Mod.gov.az, *Information of the ministry of defense of the Republic of Azerbaijan*, 17 september 2022; IWPR, *Anti-war sentiments on the rise in Azerbaijan*, 23 september 2022.

²²⁶ Mod.gov.az, *Joint statement of the Azerbaijan ministry of defense and the prosecutor general's office*, 14 september 2022.

²²⁷ CivilNet, *Armenia raises number of dead, missing to 207*, 19 september 2022; Chatham House, *Is Azerbaijan planning a long-term presence in Armenia?*, 26 september 2022; ICG, *Upholding the ceasefire between Azerbaijan and Armenia*, 28 september 2022; Euractiv, *Azerbaijan frees 17 Armenian prisoners of war after US mediation*, 5 oktober 2022.

²²⁸ News.am, *Deceased soldier Narek Hayrapetyan was conscripted 3 months ago*, 17 september 2022; First Channel News, *Azerbaijan killed Davit Gishyan, who was in captivity: Armenia appealed to ECHR in case of murder of serviceman*, 19 september 2022; News.am, *Armenia representation on international legal matters: Soldier Davit Gishyan was killed in Azerbaijan captivity*, 19 september 2022; Armenpress, *Armenian soldier killed in Azerbaijani captivity – Office of Armenia's representative on international legal matters*, 19 september 2022; ASUE, *ASUE student Arman Tsaturyan has fallen victim*, 19 september 2022; Hetq Online, *David Gishyan, 'Son of the mountains', laid to rest in Yerevan*, 21 september 2022; Panorama, *Norik Petrosyan, hero soldier who fell repelling Azeri attacks*, 23 september 2022; First Channel News, *Nine Armenian servicemen were tortured and killed after coming under control of Azerbaijani Armed Forces*, 17 oktober 2022; News.am, *First list of Armenian servicemen killed as result of Azerbaijan's September aggression is published*, 2 november 2022.

²²⁹ EVN Report, *Challenges of post-war training of reserve forces*, 4 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 20 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 3 november 2022.

²³⁰ Vertrouwelijke bron, 31 oktober 2022; Vertrouwelijke bron, 2 november 2022.

7 Bijlagen

7.1 Lijst van gebruikte afkortingen

ADA	Defence Army of the Republic of Artsakh
ANA	Armenian National Army
ARS	Armeense reddingsdienst
CMS	Conscription and Mobilization Service
FIP	Fact Investigation Platform
HCAV	Helsinki Citizens' Assembly-Vanadzor
IISS	International Institute for Strategic Studies
ISHR	International Society for Human Rights
Ngo	Niet-gouvernementele organisatie
NSS	Nationale veiligheidsdienst
PS	Penitentiaire dienst
SBS	State Border Service
VOMA	The Art of Survival
WvS	Wetboek van Strafrecht

7.2 Rapporten en publicaties

European Bureau for Conscientious Objection (EBCO)

- *Conscientious objection to military service in Europe 2021*, 31 maart 2022.

Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF)

- *The rights of conscripts in Eastern Europe, Central Asia, and the South Caucasus: A review of legislation and practice*, 29 juni 2021.

Helsinki Citizens' Assembly-Vanadzor (HCAV)

- *Who is subject to the mobilization call-up announced on September 27, 28 september 2020.*
- *Report on the situation of the rights of conscripts during winter 2019, summer 2020, winter 2020 and summer 2021 call-up*, 27 oktober 2021.
- *Report on death cases in the armed forces of the Republic of Armenia, and Republic of Artsakh/Nagorno-Karabakh in 2021*, 2 februari 2022.
- *Military servicemen, who participated in hostilities but do not have a relevant note made in their military record book, can apply to HCAV*, 7 juni 2022.
- *Statement regarding violations made during the drill call-up in the Republic of Armenia*, 5 oktober 2022.
- *Statement regarding the drill call-up in the Republic of Armenia*, 13 oktober 2022.

Institute for War and Peace Reporting (IWPR)

- *Women in Armenian army fight for change*, 27 juli 2020.
- *Armenia-Azerbaijan: Back to war?*, 28 september 2020.
- *IWPR, Anti-war sentiments on the rise in Azerbaijan*, 23 september 2022.

International Institute for Strategic Studies (IISS)

- *The military balance 2016*, 9 februari 2016.
- *The military balance 2021*, 25 februari 2021.

Ministerie van Buitenlandse Zaken

- *Kamerbrief over stand van zaken conflict tussen Armenië en Azerbeidzjan*, 22 december 2022.

Paitjan, Ani & Naila Dadash-Zadeh

- *Armenia and Azerbaijan: Cross views on army and homosexuality*, 19 februari 2020.

Peace Dialogue

- *The final report of the monitoring group observing the activities of the ministry of defense of the Republic of Armenia within the framework of the 2017-2019 action plan derived from the national strategy for human rights protection*, 25 november 2019.
- *Report on the results of standardized perceptions survey on the rights of conscripts*, 11 november 2022.

Permanent mission of the Republic of Armenia to the Organisation for Security and Co-operation in Europe

- *Response by the delegation of Armenia to the questionnaire on the code of conduct on politico-military aspects of security*, 19 april 2022.

Pink Armenia

- *The human rights situation of LGBT people in Armenia during 2020. Annual report*, 11 november 2021.
- *The human rights situation of LGBT people in Armenia during 2021. Annual report*, 18 mei 2022.

United States Department of State (USDoS)

- *Armenia 2020 human rights report*, 30 maart 2021.
- *Armenia 2021 human rights report*, 12 april 2022.
- *Armenia 2021 international religious freedom report*, 2 juni 2022.

7.3 Websites

- Armenia Peace Initiative (API), www.armeniapeace.org
- Armenian State University of Economics (ASUE), www.asue.am
- ArmInfo, www.arminfo.info
- Caucasus Watch, www.caucasuswatch.de
- Central Intelligence Agency (CIA), www.cia.org
- Chai Khana, www.chaikhana.media
- Chatham House, www.chathamhouse.org
- Defence.az, www.defence.az
- Diaspora, www.diaspora.gov.am
- Electronic Government of the Republic of Armenia, www.e-gov.am
- European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), www.venice.coa.int
- EVN Report, www.evnreport.com
- Fact Investigation Platform (FIP), www.fip.am
- Factor TV, www.factor.am
- First Channel News, www.1lurer.am
- For Rights, www.forrights.am
- Freedom of Information Center of Armenia (FOICA), www.foi.am
- Hay Zinvor, www.hayzinvor.am
- Hetq Online, www.hetq.am

- Human Rights Online, www.humanrightsonline.org
- International Crisis Group (ICG), www.crisisgroup.org
- Investigative Committee of the Republic of Armenia, www.investigative.am
- Iravaban.net, www.iravaban.net
- JW.org, www.jw.org
- Legal Information System of Armenia (ARLIS), www.arlis.am
- Legislationonline.org, www.legislationonline.org
- Ministry of Defense of the Republic of Armenia, www.mil.am
- Ministry of Defense of the Republic of Azerbaijan, www.mod.gov.az
- Ministry of Justice of the Republic of Armenia, www.moj.am
- Ministerie van Defensie, www.defensie.nl
- National Assembly of the Republic of Armenia, www.parliament.am
- Office of the high commissioner for diaspora affairs, www.diaspora.gov.am
- Pink Armenia, www.pinkarmenia.org
- Public radio of Armenia, www.armradio.am
- Silkway News, www.silkway.news
- The Armenian Weekly, www.armenianweekly.com
- The President of the Republic of Armenia, www.president.am
- The Prime Minister of the Republic of Armenia, www.primeminister.am
- The Prosecutor General's Office of the Republic of Armenia, www.prosecutor.am
- Vardan Khechyan LLC, www.armenianlaw.com

7.4 Nieuwsbronnen

- Al Jazeera
- Anadolu Agency (AA)
- AP News
- Aravot
- Arka News Agency
- Armenpress
- Asbarez
- Aysor
- BBC Monitoring (BBCM)
- BBC News
- Caspian News
- Caucasian Knot
- CivilNet
- CNN
- Deutsche Welle (DW)
- Euractiv
- Eurasianet
- France 24
- JAM News
- Los Angeles Times
- Masis Post
- Media.am
- Nederlands Dagblad
- News.am
- News.az
- OC Media
- Panorama
- Politico
- Radio Azatutyun
- Reuters
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL)
- The Telegraph
- The Moscow Times
- Trend
- Turan
- Voice of America (VOA)

7.5 Wetgeving

De Amnestiewet van 6 mei 2021. De Armeense tekst van deze wet is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=152705>

De Grondwet van 5 juli 1995. Een Engelse vertaling is beschikbaar op <https://www.president.am/en/constitution-2015/>

De Wet inzake burgers die de verplichte militaire dienst niet hebben vervuld door overtreding van de vastgestelde procedure van 17 december 2003. De Armeense tekst van deze wet is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=80145>. Een Engelse vertaling is beschikbaar op http://www.parliament.am/law_docs/130104HO8eng.pdf?lang=eng

De Wet op de alternatieve dienstplicht van 17 december 2003. De Armeense tekst van deze wet is beschikbaar op <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=119069>. Een Engelse vertaling is beschikbaar op https://legislationline.org/sites/default/files/documents/a4/Armenia_law_alternative_service_am2014_en.pdf

De Wet op de militaire dienst en de status van een militair van 15 november 2017. De Armeense tekst van deze wet is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=172176>

Het Wetboek van Strafrecht van 18 april 2003. De Armeense tekst van deze wet is beschikbaar op <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=123018>. Een Engelse vertaling is beschikbaar op [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2021\)022-e#:~:text=1.-,A%20person%20shall%20be%20subject%20to%20criminal%20liability%20only%20for,established%20by%20the%20competent%20court](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2021)022-e#:~:text=1.-,A%20person%20shall%20be%20subject%20to%20criminal%20liability%20only%20for,established%20by%20the%20competent%20court)

Het Wetboek van Strafrecht van 5 mei 2021. De Armeense tekst van deze wet is beschikbaar op <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=153080>. Een Engelse vertaling is beschikbaar op http://www.foi.am/u_files/file/legislation/CRIMINAL%20CODE%20OF%20THE%20REPUBLIC%20OF%20ARMENIA.pdf